

<i>Steen Thomsen</i> Godslev Buddes 16 anevåbener	49
<i>Tiit Saare</i> Vem använde Narvas glömda vapensköld?	71
Heraldica varia	79
Heraldisk litteratur siden sidst	89
Per Hougaard 1940–2015	95

Hæfte nr. 112 er udgivet med støtte fra Nordisk
Publiceringsnævn for humanistiske og samfunds-
videnskabelige tidsskrifter (NOP-HS) og Alnefelts Legat.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Ældre numre af Heraldisk Tidsskrift kan købes, hvis oplag haves.

Redaktør

Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, Granebakken 9, N-1284 Oslo, Norge – sidselrud@heraldik.org

Redaktion

Phv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH, Danmark – bartholdy@heraldik.org

Heraldisk rådgiver, fil.mag. Wilhelm Brummer, aih, – brummer@heraldik.org

Rådman, jur.dr. Martin Sunnqvist, Lunds universitet, Sverige – sunnqvist@heraldik.org

Redaktionsråd

Principal Records Specialist, D.Phil (oxon.) Adrian Ailes, AIH, FSA, FRHistS, The National Archives, UK

Amanuens, ordensintendant, fil.kand. Tom C. Bergroth, AIH, Åbo Landskapsmuseum, Finland og

Kungl. Maj:ts Orden, Sverige

Associate Professor, Ph.D. D'Arcy J. D. Boulton, AIH, FSA, Medieval Institute, University of Notre Dame, USA

Historiker, forfatter, cand.philol. Terje Bratberg, Norge

Universitetslektor, jur.dr., fil.kand. Eric Bylander, Uppsala universitet, Sverige

Ph.D. Clive Cheesman, Richmond Herald, College of Arms, England

Cand.scient. Steen Clemmensen, AIH, Danmark

Fil.dr. Inga von Corswant-Naumburg, Sverige

Førsteamanuensis, dr. polit. Jan Oskar Engene, Universitetet i Bergen, Norge

Fil.dr.h.c. Vigdís Finnbogadóttir, Islands forhenværende Præsident, Island

Professor em., dr.philos. Erla Bergendahl Hohler, FSA, Universitetet i Oslo, Norge

Cand.mag. Poul greve Holstein, Danmark

Gymnasiumlærer Guðny Jónasdóttir, B.A., Island

Statsheraldiker, kammarherre, fil.dr. Henrik Klackenborg, AIH, Riksarkivet, Sverige

Museumsinspektør, cand.arch. Peter Kristiansen, Rosenborg Slot, Danmark

Professor, Ph.D. Peter Kurriild-Klitgaard, AIH, FRHistS, Københavns Universitet, Danmark

Ph.D. Antti Matikkala, aih, FSA, FRHistS, Helsingfors universitet, Finland

Historiker Dr. Torgeir Melsæter, aih, Norge

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, NTNU, Gunnerusbiblioteket, Norge

Kgl. ordenshistoriograf, f. d. riddarhushusgenealog, fil.kand. Per Nordenvall, AIH, Riddarhuset, Sverige

Elizabeth Roads, MVO, AIH, Lyon Clerk & Snawdown Herald, Court of the Lord Lyon, Skotland

Professor, dr.phil. Georg Scheibelreiter, AIH, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Østrig

Fil.dr. Leif Tengström, aih, Finland

© Societas Heraldica Scandinavica 2015

ISSN 0040-6966

Grafisk produktion: Høgenhoff Media

Sat med 10/12 pkt. Arno Pro

Papir: 130 gram Arctic Volume White

Materialet i denne publikation er omfattet af den norske *Åndsverklovens* bestemmelser.

Uden særlig aftale med Societas Heraldica Scandinavica er enhver fremstilling af kopier og tilgængeliggørelse kun tilladt i den udstrækning, som noget sådant er hjemlet i lov eller tilladt som følge af en aftale med Kopinor, *interesseorgan for rettighedshavere til åndsverk*.

Godslev Buddes 16 anevåbener

Efter ligstenen ca 1620 i Vadum Kirke

Af Steen Thomsen

TITLE: Coats of arms for Godslev Budde's 16 ancestors – according to the tombstone in Vadum Church.

ABSTRACT: In Vadum Church, 10 km north west of Aalborg, Jutland, Denmark, is an imposing tombstone from ca 1620 for the nobleman Godslev Budde and his two wives. For each of them 16 coats of arms for their ancestors are carved. Ancestors and coats of arms for the wives are largely well-known from Danmarks Adels Aarbog, the genealogical handbook on Danish nobility, but Godslev's ancestors are badly known and the coats of arms are German. In this paper the task is to identify his 16 coats of arms and thus establish a coarse genealogical table with family names for Godslev Budde and his brother Mathias. Here heraldry and genealogy go hand in hand.

KEYWORDS: Vadum, tombstone, Budde.

AUTHOR INFORMATION: Steen Thomsen, datalog, cand. scient. – steen.thomsen@mail.danbbs.dk

Slægten Budde

Godslev Budde (udtales med hårdt 'd') levede -1571–1622. Hans hustruer var Dorte Hansdatter (lilje-) Skinkel (-1585) og Sidsel Bjørn (1568–1619). Godslev og hans bror Mathias Budde (-1575–1591) kom fra Pommern og gik i dansk tjeneste. Godslev var 1571 kammerjunker, senere mundskænk, senere lensmand på Børglum Kloster, hvor han ombyggede kirken. Han købte Rødslet (nu Ålborg Lufthavn) og Gunderupgård (20 km syd for Løgstør). Han lod ligstenen hugge da han begravede

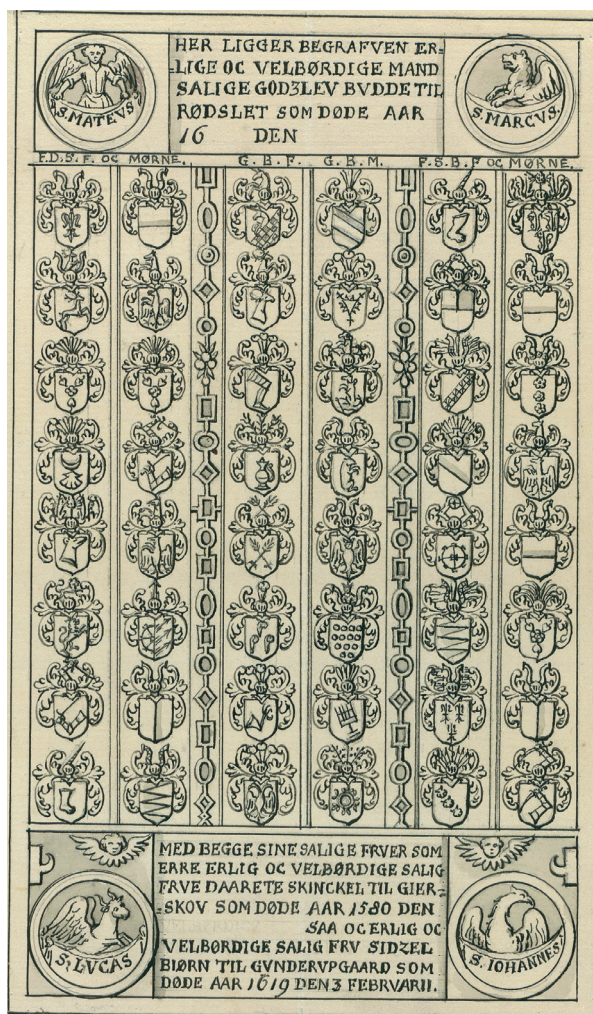
sin anden hustru, men hans egen dødsdato blev aldrig hugget ind, og dødsåret for den første hustru er fem år ved siden af.

Hans bror Mathias var 1575 kancellisekretær (Tyske Kancelli), siden hofjunker, diplomat og lensmand på øen Saaremaa i Estland. Øen var dansk 1559–1645 under navn af Øsel.

Mange af deres mandlige efterkommere blev officerer i Norge og Danmark, og den dansk/norske gren af Budde'rne uddøde omkring 1800. Mathias var gift med en von Behr (sort gående bjørn i sølv), og nogle af deres efterkommere blev på Saaremaa. Den

Ill. 1: Godslev Buddes ligsten i Vadum Kirke af Søren Abildgaard (1718–1791).

Godslev Budde's tombstone in Vadum Church by Søren Abildgaard (1718–1791).

dansk/norske gren er behandlet i Adelsaarbogen.¹ Der er efterkommere i Norge (og Danmark) med navnene: Badenhaupt, Gaarder, Hjort, von Howen, von Kampen, von Mangelsen, Orning, Skaktavl, Wibe/Vibe, von Vietinghof, Vind, Wivet, Zernickow. Og på Saaremaa: von der Osten-Sacken, von Poll, Uexküll.

Slægten Budde stammer fra Pommern. Der var grene i Mecklenburg, Pommern og Danmark-Norge, men de andre uddøde omkring 1700. Slægten hørte til den pæner del af lokal-adelen, men havde iøvrigt ikke de store fyrstelige embeder. Godslevs og Mathias' gren sad på godset Neetzow i det vestligste Pommern (Vorpommern), nær ved

byen Jarmen, syd for Greifswald og vest for Anklam, ca. 40 km sydøst for Stralsund. Slægten overtog godset Neetzow i 1516–17 fra dødsboet efter Heinrich von Heydebreck, men det var borte i 1671, da det blev forlenet til en svensk adelsmand.

Disse Budde'r skal ikke sammenblandes med den norske (senere også danske) slægt Budde (også Bude eller Budø), som udtales med blødt 'd' og som idag synger på sidste generation.² Navnet Budde er ikke sjældent, alene i Mecklenburg-Pommern kendes der fire adelsfamilier (alle uddøde), og i dag ses det spredt over det meste af Tyskland.

Våben

Buddes våben er venstre-skrådelt, med delingen lidt sænket, så der er plads til en halv enhjørning over delingen og skrå skaktern (almindeligt i Nord-Tyskland) under den. På hjelmen den halve enhjørning, eventuelt op af en krone.

Tinkturene har varieret. I Danmark rapporterer Danmarks Adels Aarbog sølv enhjørning i blå og sølv/blå tern. Imidlertid har Anne Rønnows våbenbog 1608 rød enhjørning i sølv och sølv/røde tern. I Pommern blå enhjørning i sølv, men med guld/blå tern. På Saaremaa (Øsel) og i Norge sølv enhjørning i rødt (også omvendt) og sølv/sorte tern.³

Ligstenen

Stenen står idag op ad nordvæggen i Vadum Kirkes kor, som Godslev byggede 1596. Den er af lysegrå kalksten og måler 148 x 252 cm, og den har ligget over hans gravkammer

under koret, det er bevaret. Den er i god bevaringsstand, der er ikke så mange afskallinger, og den er ikke slidt af fødder og sko.⁴

Den flittige historiske tegner Søren Abildgaard (1718–1791) har været der, og hans klare tegning ses i figuren.⁵ Over Godslevs våben står G.B.F og G.B.M som betyder Godslev Buddes Fædrene (våben), henholdsvis Mødrene. Samme ses over fruernes våben hvor Mødrene er stavet Mørne.

Vadum Lokalarkiv har fotograferet stenen, og taget detaljerede billeder af de enkelte våbener, og det har – overraskende nok – afsløret nogle unøjagtigheder i Abildgaards tegning, samt – *mirabile dictu* – rester af maling. Der er en del sort maling, lidt rødt i små pletter, grøn farve på mange påfuglefjer i hjelmtegn, og gul farve mange steder. I mindst to tilfælde ses to farver i samme felt, så farverne er fornyet ved opmaling. De nyeste farver (rødt og sort) synes – forbavsende nok – ikke at være forvitret. En del af de bevarede farvespor er i furer mellem figur og felt.

En analyse af farverester på alle 48 våbener har givet resultatet:

- Gult kan vi ikke bruge til noget, det kan betyde både blå, hvidt og rødt – og guld.
- Opmalet rødt er pålideligt, og sort stort set også.
- Et felt i dybt relief er oftest sølv (eller måske guld), dvs metallerne, mens højere relief må repræsentere en farve (rød, blå, sort).

Flere af våbenerne er courtoisie-vendt, men det er sket før de blev brugt på denne sten: Buddes enhjørning vender ryggen til Bud-

des frue, og bjørnen (våben nr. 13) vender ryggen fremad. Vi kan altså ikke bruge våbenernes retning til identifikation.

I udgangspunktet måtte Godslev Buddes anevåbener forventes at være nordtyske og evt. baltiske, så det var med nogen tøven at jeg kastede mig ud i at prøve at identificere dem. Og det måtte forventes at være slægter fra den jævne lokaladel – næppe velkendte højadelsslægter – mon opgaven overhovedet var mulig at løse? Det viste sig at mange af skjoldfigurerne er så sjældne, at de kan identificeres temmelig sikkert. Her kommer resultatet, og der er flere overraskelser imellem – foruden et par regulære gåder.

Metode og litteratur

Den metode jeg har anvendt er enkel – omend tidskrævende. Ca. 85 slægter har været studeret. Den præsenteres her, så læseren kan gøre sig bekendt med den – og med litteraturen. Der er tre trin:

1) Heraldikken:

Våbener identificeres (slægt) ved hjælp af de våbenbøger der dækker området og naboområderne.

2) Genealogien:

De identificerede slægter slås op i adelsleksika og tilgængelige stamtavler, for at se om der kan findes nogen sammenhæng, dvs indgiftede fra ligstenens andre mulige slægter.

3) Geografien (eller orografien):

I trin 2 noteres slægternes godsbesiddelse i området Vorpommern og østlige Mecklenburg, dvs. inden for en radius af ca. 100 km fra Buddes Neetzwow. Godserne identificeres og placeres på landkortet, og af-

standen til probandens stamsæde (her Neetzwow) udmåles.

Identificeringen af våbener (trin 1)

Med geografisk udgangspunkt i Vorpommern, er det de følgende våbenbøger, der er relevante. De dækker Østersø-området fra og med Estland, og så rundt 'med uret' til og med Sverige. De fremhævede ord er anvendt som forkortelser i noterne.

Carl Arvid *Klingspor*: *Baltisches Wappenbuch*, 1890.⁶ J T *Bagmihl*: *Pommersches Wappenbuch*. Bd 1–5. 1843–55.⁷ Fridrich *Crull*: *Die Wappen der bis 1360 in den heutigen Grenzen Mecklenburgs vorkommenden Geschlechter der Mannschaft*, 1887.⁸ *Siebmacher*: *Wappenbuch*.⁹ Sven Tito *Achen*: *Danske Adelsvåbener*. En heraldisk nøgle, 1973.¹⁰ Jan *Raneke*: *Svenska medeltidsvapen*. Bd 1–3. 1982–85. Som man ser er de fleste af ovenstående våbenbøger tilgængelige på nettet.

Genealogien (trin 2)

De slægter der blev identificeret ud fra deres våben, er studeret i de relevante adelsleksika og -kalendere og stamtavler. Det har været en lang jagt, men med begrænset udbytte. Selvom jeg har arbejdet i 10–15 år med danske og tyske adelslægter, både våbener og stamtavler, og har erhvervet mig et godt kendskab til litteraturen, så har det ikke været muligt at identificere en eneste adelsmand eller -kvinde, som er repræsenteret på stenen, udover dem vi kendte fra Danmarks Adels Aarbog. Stamtavlerne for danske middelalderslægter er langt fyldigere end de tilsvarende nordtyske – takket være vore adelsfruer og deres slægtebøger, og Danmarks Adels Aarbog. Adskillige danske adelsfruer

skrev slægtebøger i 1500- og 1600-tallet, men en tilsvarende tysk aktivitet er begrænset, så der er mange mindre og/eller uddøde slægter, som bare ikke har nogen stamtavle. De stamtavler der findes, kan godt række tilbage til 1100-tallet, men døtre og indgiftede fruer er i reglen ukendte indtil 1500-tallet, og her arbejder vi jo mest med 1400-tallet.

I den følgende litteraturoversigt har jeg fremhævet de ord, der er anvendt som forkortelser i noterne.

Ernst Heinrich *Kneschke*: Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon. 9 bd. 1859–70.¹¹ W v. Hueck: *Adelslexikon*. 18 bd. 1972–2012.¹² Begge leksika giver klare våbenblasoneringer (*Adelslexikon* også en del tegninger), og den relevante litteratur om slægten ses i *Adelslexikon*.

De slægter der har været i Danmark er slået efter i: Danmarks Adels Aarbog (DAA).¹³ Det tilsvarende tyske værk skiftede navn efter anden verdenskrig: 1900–1942 hed det Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der (ur)adeligen Häuser (GGT A eller GGT U). Fra 1951 hedder det Genealogisches Handbuch des Adels (GHdA).¹⁴ En forløber for Gotha GGT A blev udgivet af Deutsche Adelsgenossenschaft: Jahrbuch des Deutschen Adels (JDA).¹⁵

Ovennævnte adelsleksika har grundige henvisninger til de monografier der er udkommet med *stamtavler* for enkeltslægter. De findes for mange tyske adelsslægter, især de store og nulevende, og ældre udgivelser kan ofte findes på Det kongelige Bibliotek i København eller digitaliseret på nettet (eksempler ses i noterne). Nyere bøger er derimod kun tilgængelige på tyske biblioteker.

Mange tyske adelsslægter – både nule-

vende og uddøde – har en side på tysk Wikipedia. De er baseret på ovenstående værker mm, og er generelt pålidelige og gode at orientere sig i, især nyttige for uddøde slægter som mangler i *Adelslexikon*. Desuden har jeg slået slægterne efter på Internettet, og troværdige bidrag derfra er medtaget. Enkelte slægter har deres egen side.

Derimod har jeg ikke søgt i de store genealogiske databanker eller i private genealogers samlinger på nettet. Vist er der meget godt materiale dér, men kvalitetssikringen er ringe, især på de professionelle steder. Arbejdet med at kontrollere oplysninger derfra, foregår alligevel efter ovenstående retningslinier, så der er ikke megen tid sparet. Adelsgenealogi på nettet er en blandet landhandel, der findes megen solid forskning, men der er også løs fantasi, konstrueret uden brug af videnskabelig metode eller blot lidt kritisk sans, og det kan være svært at skelne. Også på dansk findes der slemme eksempler på det sidste.

Geografien (orografien) (trin 3)

Det geografiske trin har til gengæld givet god gevinst: Når godserne blev placeret på kortet, er der gang på gang dukket besiddelser op i overraskende nærhed af Budde'nes Neetzow.

Vanskelighederne her er flere:

- *Mængden* af godser der skal undersøges er stor.
- *Stavningen* af navnene har ofte ændret sig.
- *Hinterpommern* er idag Polen, og de gamle tyske navne kan sjældent genkendes. Her kan tysk Wikipedia dog ofte hjælpe.
- Navnet kan pege på flere *forskellige* godser *med samme navn*.

Ill. 2: Våben nr 1.

Ill. 3: Budde.

- Mange *stednavne* går igen flere steder i Mecklenburg og Pommern, og hvilket sted er det så godset findes?
- En del små godser er *borte*, og der er kun en lille landsby tilbage – eller endnu mindre.
- Tilgængeligheden af trykt *kortmateriale* og *navneregistre* er ringe, der er ikke nogen detaljeret topografisk beskrivelse som Trap: Danmark.

Den radius på ca. 100 km jeg har brugt som horisont, er valgt ud fra Budde-slægtens position som jævn lokaladel. Det giver en forventning om, at de har fundet deres hustruer i samme sociale lag på omkringliggende godser. Højadelen var ofte meget mere mobil, og ligeså den lavadel, der måtte leve som fogeder på andres godser, mens den lavadel der sad på sin lille 'væbnergård' var meget lokalt bundet.

At finde og placere en større mængde nordtyske godser på landkortet, ville for få år siden have været uoverkommeligt. Så igen må jeg glæde mig over at leve i Internettets tidsalder, og kunne benytte mig af følgende:

Gutshäuser und Schlösser in Mecklenburg-Vorpommern¹⁶ har billeder og korte

beskrivelser af over 1900 godser. Siden er skabt af en lille gruppe af interesserede, som har arbejdet siden 1990'erne. Siden har været uundværlig i arbejdet med at bestemme rette stavning og beliggenhed i mange tvivlstilfælde. Tysk Wikipedia¹⁷ har et opslag om (vistnok) hvert pastorat i Mecklenburg-Vorpommern med angivelse af landsbynavne, så her kan selv små stednavne slås op, og placeres geografisk. Ligeså er der sider om kredse (distrikter) i Hinterpommern, hvor de gamle tyske navne oversættes til polsk, så de kan findes på et kort. Det har også været helt uundværligt. Google Maps¹⁸ har ikke alle de små steder med når man søger, men de er ofte på kortet alligevel. Det er brugt til udmåling af afstande.

Anevåbener og slægter

En våben-anetavle er opstillet efter et specielt system, som Knud Prange har kaldt 'det springende opstillingssystem', i men som rettere burde hedde 'den flettede anetavle'. Her skal blot siges at våbenerne kommer en generation ad gangen.

Herunder er der overskrift for hver generation, den indeholder et omtrentligt fødselsår. Det er anslået ud fra, at der går tre generationer på et århundrede, så i de to ældste generationer bliver det meget omtrentligt.

Illustrationerne i de følgende afsnit er dels klippet fra Abildgaards tegning, dels lokalar-kivets fotos, dels mine egne tegninger; enkelte er klippet fra Siebmacher's grosses Wappenbuch, fra tysk Wikipedia, og et segl fra Bagmihl. Et multikulørt spørgsmålstegn betyder at tinkturerne er usikre eller ukendte.

Ill. 4: Våben nr 2.

Ill. 5: Rausche.

Generation 1: Probanden (født ca 1550)

**Våben nr 1: En halv enhjørning og skaktern
På hjelmen: En halv enhjørning**

Godslev Buddes eget våben.

Konklusion: *Budde*.

Generation 2: Moderen (født ca 1520)

**Våben nr 2: Tre gange skrådelt af ? og sort
På hjelmen: Møllehjul og påfuglehale**

Hjelmtegnet er: Et møllehjul med våbenets figur og farver indeni, herover påfuglefljer: 3+3+4. Der er sort maling i felt nr. 2 og 4 – nummereret fra oven – både i skjold og i hjelmens møllehjul.

Ifølge ligprædiken over Mathias Buddes sønnesøn Joachim (Jochum) Budde (1626–1670) skulle Godslevs og Mathias' mor hedde Dorothea Ruff, Russ eller Ruske – det er blevet læst forskelligt. Det ligner ikke nogen kendt adelsslægt. Jeg var tidligere landet på, at hun kunne være en Rostke (Rostock) fra Faulenroost, 50 km fra Neetzow, men det må jeg revidere eftersom Rost-

kes våben er delt af sort og sølv, med en halv lilje og en halv ørn i modsatte farver.²⁰

Våbener der kun har enkle heraldiske figurer (delinger) er ikke så almindelige i det nordtyske (!) og det eneste skrådelte i Pommern der kan komme på tale, er *Rausch(e)*: To sorte skråbjælker i rødt (også set med tre tværdelinger, og med to pæle); på hjelmen fem påfuglefljer, to foran tre.²¹ Ruske kan jo godt være en læsning af et utydeligt skrevet Rausche – eller en erindringsforskydning.

Godslevs bror Matthias har gravsten i Gramzow Kirke i Pommern – Neetzows sognekirke. På den er der to våben for ham og to for hustruen, så her ses Rausche-våbenet også, dog med den variant at der er tre pæle i stedet for to skråbjælker. Navnet Ruske er (senere?) indridset ved siden af.²²

Siebmacher's Grosses Wappenbuch har dem i Vorpommern hvor de har siddet på godset Griebenow ved Greifswald (-1392–1631-). Det ligger 25 km nordvest for Budde'rnes Neetzow. I 1493 og 1505 var de i foged-distriktet Loitz, kun 10 km nordvest for Neetzow. Godslevs mor må være født omkring 1520, så de to brødre der nævnes 1505 må være i hendes farfars generation. Slægten Rausche uddøde under 30-årskrigen, for 1648 bliver Griebenow og Willershusen (1 km vestligere) forlenet til en anden.²³

To slægter *Rausch von Traubenberg* er muligvis kvindelinjer af Rausche. Deres våben er kvadreret og har (sometider) Rausch-våbenet i første felt. Den østrigske slægt er uddød, men deres stamtavlemateriale blev overleveret til den estiske slægt, som nedstammer fra en oberst i Danmark i 1600-tallet. Dette materiale blev lagt i Estlands Ridderarkiv, hvor det forhåbentlig er endnu.

Ill. 6: Våben nr 3.

Ill. 7: Hjelmtegn nr 3.

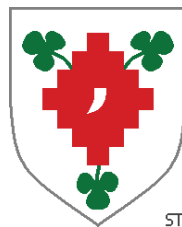
Ill. 9: Våben nr 4.

Ill. 10: Henneke Stein.

Ill. 8: v. Trampe.

Ill. 11: v. Stein. sigil 1538.

Men om det indeholder noget om Rausche – det er et helt åbent spørgsmål.²⁴

Konklusion: *Rausche*.

Generation 3: Bedstemødre (født ca 1490)

Våben nr 3: Hjortehoved med hals i profil
På hjelmen: Samme

På stenen har hjorten i hjelmtegnet ikke nogen forben. Der er desværre heller ingen sikre farverester.

Ifølge DAA og ovennævnte ligprædiken skulle Godslevs farmor være Margrethe Winterfeld. Hun kunne være fra godset Steinmocker, der ligger 3 km sydøst for Neetzow i Pommern.²⁵ Men det holder så heller ikke, eftersom de har en rød opspringende ræv i blåt (efter Middelalderen har den fået et guld kornneg (sv: kärve) at springe op ad,

og en grøn jord at springe fra).²⁶ Det våben ses overhovedet ikke på ligstenen, så hun må afvises som farmor til Godslev Budde. Men hun kan jo have været senere hustru til Godslevs farfar. Hun kan være nævnt fordi slægten Winterfeld hørte til højadelen.

Hjortehoveder er ikke så almindelige i nordtysk heraldik.

a) *von Tramp(e)* i Pommern og Danmark har et hjortehoved med hals i halv- eller hel-profil. Det er guld i blåt felt og samme hoved ses på hjelmen. De danske grever har delt skjold med en løve i andet felt. De kendes fra 1250 i Pommern,²⁷ 1743 blev en gren naturaliseret som grever i Danmark og slægten lever endnu begge steder. Deres godser lå i området Greifsberg, idag Gryfino, og Königsberg in Neumark, idag Chojna, 20 og 50 km syd for Szczecin (Stettin). Det er 100–120 km fra Neet-

zow, og det er ganske langt. Familierne von Trampe og von Steinwehr (dem kommer vi til under nr. 5) ses sammen i 1455 og 1561, og der er to ægteskaber ca. 1560 og 1584.²⁸ Det er godtnok for sent til at de kan være blandt Godslevs aner.²⁹

- b) *von Brand(t)* i Hinterpommern har rødt hjortehoved med hals i sølv, men på hjelmen krone og gevir. Deres nærmeste gods i Hinterpommern: Skalin (ty: Schellin) ligger mindst 120 km fra Neetzow. Måske havde de Horst og Perlin i Mecklenburg, men det er samme afstand, blot modsat retning.³⁰
- c) *von Abschatz* i Schlesien (idag Polen) har et sort hjortehoved med hals, set i profil, i sølv felt. På hjelmen samme hoved. Men afstanden gør dem mindre sandsynlige: Deres godser lå 400 km fra Neetzow, nemlig nær Legnica (ty: Liegnitz) og Wrocław (ty: Breslau). Slægten kendes fra 1311 men uddøde tidligt i 1800-tallet.³²

Konklusion: *von Trampe* stemmer med både skjold og hjelm, men *von Brandt* kan ikke helt afvises. Se senere i afsnit Farmoderens gren.

Våben nr 4: Trekant på spidsen med kors på sider og spidser

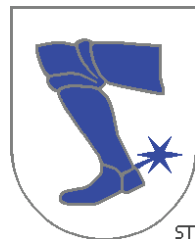
På hjelmen: Tre sorte? strudsejer

Trekantens sider og spidser er besat med stammeløse kors. Der er mørke (sorte?) malingrester på figuren, lyst gullige i feltet, og sorte på strudsejerene.

I våbenbøgerne fandt jeg ingen våbener med en trekant på spidsen. Men åbenbaringen kom da jeg nåede til von Stein i Pom-

Ill. 12: Våben nr 5.

Ill. 13: v. Lüskow.

mern: De har i sølv felt en rød tandet rude stående på spidsen, med et lille sølv horn indeni og med et grønt kløverblad på hver spids³² – eller kun 3 kløverblade. Der er også set segl med en trekant på spidsen og kløverblade i spidserne.³³ På hjelmen samme figur med 3 hvide strudsejer ovenpå.

Der er mange slægter von Stein, Kneschke skriver at denne er en lille slægt, der endnu levede 1618 på Rügen, men er uddød forlængst.³⁴ De havde bl.a. godserne Steinfurth og Gnatzkow i Karlsburg, midt mellem Greifswald og Anklam, 10 km nordøst for Buddes Neetzow.³⁵ Slægten har et opslag i tysk Wikipedia, hvor det ses at den kendes fra 1496 men uddøde midt i 1600-tallet.³⁶

Konklusion: *von Stein*.

Generation 4: Oldemødre (født ca 1450)

Våben nr 5: Pansret ben m spore

På hjelmen: Tre strudsejer

Sporen er ikke med på Abildgaards tegning, men den er der alligevel. Både skjold og hjelm stemmer helt med de pommerske slægter von Lüskow, von Schinkel og von Steinwehr. De

Ill. 14: Våben nr 6.

Ill. 15: v. Passow.

anses for at have fælles afstamning, selvom forbindelsen ikke kan vises.

- a) *von Lüskow* også stavet Lüssow og Lustkow) førte blåt ben i sølv, og tre strudsefjer på hjelmen. De kendes fra 1311 til de uddøde omkring 1800. Deres fragmentariske stamtræ fra 1905 starter lidt før 1600, og her ses en svigermor von Rauschen. Fra 1300-tallet til 1792 havde de Blesewitz ved Anklam, 15 km østsydøst for Neetow. De havde også Butzow, Strippow, Kagen-dorf og stamsædet Lüskow lige i nærheden, og dertil Padderow der kun ligger et stenkast fra Neetow: 1200 m.³⁷
- b) *von Schinkel* var en lille ukendt slægt med sølv ben i rødt felt og tre hvide strudsefjer på hjelmen. De hører til i Mecklenburg og Pommern, og ses -1496–1671-. De havde i 1500-tallet godset Relzow, 5 km nord for Anklam, kun 15 km fra Neetow, så de er også mulige.³⁸
- c) *von Steinwehr* har et sølv ben i blåt felt, på hjelmen tre strudsefjer som står i hver sin rose. Slægten er kendt fra 1321 i Hinterpommern, og lever endnu. Den er vidt udbredt, men er ikke rapporteret i Vor-

pommern. Vi kender dem i Sønderjylland som Steenvær, hvor de brugte modsatte farver: Blåt ben i sølv, og på hjelmen en væbnet arm.³⁹

Konklusion ud fra geografien: *von Lüskow*.

Våben nr 6: Hund med halsbånd siddende på pude med kvaster
På hjelmen: En halv hund

Hunden har sorte malingrester, både i skjold og på hjelm. Pudene har rester af rødt.

En skødehund på en pude har jeg ikke fundet nærmere end Bayern, hvor slægten *Tolkner* har den i ukendte tinkturer, de kendes -1391–1440.⁴⁰ Slægten *von Reineck* i Sachsen har en sølv opspringende hund med kødben i kæften i blåt felt. Som ædelherrer har de gjort den til en rød ræv i sølv med knoglen i forpoterne.⁴¹ I et enkelt afsnit af den store Siebmacher erklæres at det rette våben er en siddende hund – stadig med knogle i kæften.⁴² Begge er for langt borte.

von Passow fra Mecklenburg har en springende eller opret sort vindspiller (lille mynde) med guld halsbånd i sølv felt, på hjelmen den halve hund. De har også været i Danmark, men står ikke i Achen.⁴³ Slægten kendes fra 1285 og den lever endnu. Den skal ikke forveksles med pommerske *von Parsow*.⁴⁴ Og den skal slet ikke forveksles med den sjællandske slægt, der i de gamle slægtbøger har fået tillagt navnet Passow, og som førte delt skjold af sort og sølv.

Byen Passow (tidligere Parsow) ligger i Mecklenburg, 40 km østsydøst for Schwerin, 100 km sydvest for Neetow. Slægten havde flere godser i denne egn, Vietgest lig-

ger 70 km vestsydvest for Neetzow. I 1500- og 1600-tallet havde de godser i Cammin Stift i Hinterpommern, idag omegnen af Kamień Pomorski i Polen. Det er 100 km øst for Neetzow.⁴⁵

Slægten Passow består af to grene, hvoraf den ene (til Zehna) uddøde i 1600-tallet. Stamtavlen 1939 omfatter kun den anden (levende) gren, men den begynder først 1536, og kan dermed ikke hjælpe os.⁴⁶

Slægten *von Weisin* fører samme våben dog med sort hund i blåt felt (!), og regnes for beslægtet med von Passow. Den kendes fra 1285 men uddøde 1715. Deres stamsæde Weisin ligger i Passow sogn, og de havde også Malow længere mod sydvest.

Konklusion: *von Passow* eller *von Weisin*.

Våben nr 7: En kande

På hjelmen: Tre liljer på stilke med blade

Kandens krop er højere end den er bred, hanken er symmetrisk med en volut i hver ende, og begge ender fæster på kroppen. Der er rester af gul farve både på kande og felt.

Våbenet var en overraskelse: Bortset fra kandens lange tud, ligner det slægten *Kanne* (el. Kande) som vi kender med nogle få medlemmer i Skåne! Vi kalder den også Hankekande, og hjelmtegnet er ukendt.⁴⁸ Hos Achen er de vist med kanden på krydsdelt felt og umulige tinkturer: Blå kande på blåt/guld felt, men iflg. Raneke var det krydsdelte felt blot en brisering. Det er en næsten ukendt slægt, i Skåne ses fire mand med navnene Johannes og Benedict mellem 1263 og 1399.⁴⁹ Hertil kommer en Lydike NN, hvis enke Else Henriksdatter (Daa) i 1462 og 1465 var i Skovkloster (Herlufsholm) på Sjælland. Hans

Ill. 16: Våben nr 7.

Ill. 17: Kanne (Kande).

Ill. 18: Schilling von Canstatt.

våben beskrives som: En kandelignende figur i skjoldet og på hjelmen.⁵⁰

Samme våbenfigur har slægten *Schilling von Canstatt* fra Schwaben (Bad Cannstatt er idag en bydel i Stuttgart): En kugleformet guld vinkande i rødt felt, på hjelmen samme kande. Hjelmtegnet stemmer ikke med det på ligstenen, kandens tud og hals gør heller ikke, og der er 600 km fra Stuttgart til Neetzow. Slægten kendes fra 1268 og stamtavlen fra 1905 er grundig og indeholder en del indgiftede – dog ikke nogen vi kender fra ligstenen. I stamtavlen ses et par riddere Phillip (-1448-) og Viguleus (-1531–1539-) i Den tyske Orden, som i Middelalderen sad på de baltiske områder. Viguleus kommer for sent, men Philip er vel mulig som Budde-ane, hvis han er trådt ud af ordenen og har giftet sig – ridderne af Den tyske Orden skulle leve i cølibat.⁵¹

Ill. 19: Våben nr 8.

Ill. 20: Behr, grenen Gützkow.

Samme kande og tinkturer ses hos de 3 uddøde slægter: *von Riedern*, *von Stettenberg* og *Fuchs von Kannenberg* (eller Kanderberg), som derfor anses for at være beslægtede. De hører til omkring Würzburg, 150 km nord-nordøst for Stuttgart. På hjelmen har de en halv rød munk. Deres kande har ringformet hank foroven, og nu og da har den tud i begge sider.

Der er tre kande-agtige våbener som ikke stemmer:

- a) *Kannenberg* fra Mark Brandenburg har tre kander af den rette type (uden lang tud), sølv i blå felt, evt. sorte i sølv felt. På hjelmen en kande mellem to horn, eller kanden alene. De ses i Altmark (Brandenburg) og i Schlesien, men ikke i Pommern. Kendt fra 1320, uddøde 1762 eller 1806. Deres stamsæde Kannenberg ligger ved Osterburg lige syd for Elbe, 160 km sydvest for Neetzow.⁵²
- b) *Knorring* har et (nogenlunde cylindrisk) ølkrus/kande med hank på begge sider, på hjelmen påfuglefler.⁵³ De stammer fra Eichsfelde ved Harzen og var/er også i Baltikum og i Sverige.⁵⁴ Iøvrigt er deres ølkrus en misforståelse: Det var oprindeligt et møllejern.⁵⁵

- c) En slægt *Krakow* fra Pommern har et græsk/romersk krater: Kuglerundt med krave, stilk, fod og to svungne hanke. På hjelmen ligeså.⁵⁶

Det peger nærmest på Schilling von Canstatt, og så har vi et forklaringsproblem med den geografiske afstand. Men som vi siden skal se (afsnit anetavle), er der også problemer med nabo-våbenerne nr 11 og 15.

Konklusion: *Schilling von Canstatt* ? eller *Kanne* ?, men se senere i afsnit Farmoderens gren.

Våben nr 8: Sort siddende bjørn

På hjelmen: To svanehalse

Der er sort maling på bjørnen.

Der er mange bjørneslægter på spil i Mecklenburg og Pommern, nogle af dem er grene af den vidt udbredte slægt *Behr* fra Lüneburg, hvis hovedvåben er sølv felt med en sort bjørn der går på alle fire, og på hjelmen samme bjørn foran 7 påfuglefler.

Grenen til Gützkow i Pommern har en oprejst bjørn, i reglen gående på bagbenene, og to svanehalse på hjelmen. Gützkow ligger 5 km nord for Neetzow, på den anden side af floden Peene. I dette distrikt havde de fra 1358 talrige godser (Gützkow, Bandelin, Müssow, Vargatz, Schlagentow, mfl.), nogle af dem frem til 1945.⁵⁷

Gützkow-grenen er stedmoderligt behandlet i det store stamtavleværk om Behr i Mecklenburg og Pommern. Det er der rådet bod på med et tillæg fra 1989 på 1286 sider, men desværre findes det ikke her i landet.⁵⁸

Konklusion: *Behr*, grenen Gützkow.

Generation 5: Tipoldemødre (født ca 1420)

Våben nr 9: To krydsede opvaskekoste

På hjelmen: Ditto

Abildgaard tegnede træer eller andre vækster (se ill. 1), men på stenen er der opvaskekoste evt. fakler i skjoldet såvel som på hjelmen. Nu fås fakler ikke som skjoldemærke på denne tid, men krydsede opvaskekoste (ty: Heide-Quäste) findes, og også stridskøller (morgenstjerner). En Heide-Quast er en dusk lyng, monteret på et skaft, så den kan bruges som karskrubbe eller opvaskekost. På stenen ser vi både skaftet og den langstribe lyngdusk. Den skal ikke tegnes meget anderledes, før det ligner en stridskølle eller morgenstjerne (skaft med en kugle med pigge), så begge tolkninger må tages i betragtning.

von Heydebreck havde to krydsede opvaskekoste med guld håndtag og grøn lyng i rødt felt. På hjelmen tre påfuglejer mellem to horn delt modsat af rødt og hvidt og besat med hver tre påfuglejer eller tre koste. Også set med sølv felt og røde håndtag, med brun lyng og grønne håndtag, og med blå lyng. Og der er set andre hjelmtegn. Idag tegner de deres Heide-Quäste som langskaftede sølv vifter med påfuglejer.

Slægten stammer fra Pommern eller Uckermark, den ses 1269 i Mecklenburg, og fra 1254 i Vorpommern, hvor den dog forsvinder først i 1700-tallet. Fra 1317 ses en anden gren i Hinterpommern, her var de frem til 1945, og slægten lever endnu.

Af deres godser i Vorpommern i 1300- og 1400-tallet lå mange nær ved Neetzow i syd-

Ill. 21: Våben nr 9.

ST

Ill. 22a: v. Stedingk og v. Kühlen.

ST

Ill. 22b: v. Heydebreck.

lige retninger: Alten Treptow (25 km sydvest for Neetzow), Hohen-Mocker (15 km sydvest for Neetzow), Breest (15 km sydvest for Neetzow), Kagendorf (25 km østsydøst for Neetzow, 5 km syd for Anklam), Weitzen-Klempenow (15 km sydvest for Neetzow), Golchen (15 km sydvest for Neetzow), Teterin (15 km sydsydøst for Neetzow), Stretten-see og Sarnow (20 km sydøst for Neetzow).⁵⁹

Stamtavlen fra 1902 begynder 1254 – men mangler det meste af 1300- og 1400-tallet. Den omfatter to grene i Hinterpommern.⁶⁰

von Stedingk (Steding) har to krydsede guld stridskøller/morgenstjerner i rødt, på hjelmen ditto foran tre strudsejer: hvid, rød, hvid. I den gamle Siebmacher ses de med blå køllehoveder. Pommersk slægt der kendes fra 1256, og sidst er set i Pommern i 1802. En nulevende gren blev naturaliseret 1797 i Sverige som *von Stedingk* med samme

våben. Stamtavlen fra 1932 begynder 1378 og er ikke stor, men her ses et bryllup omkring 1480 mellem Michael Steding og Catharina von Rausche fra Willershausen og Griebenow (se våben 2). Det er ca. fire generationer for sent til vores brug, men det øger sandsynligheden.

Deres gamle godser i Pommern er velkendte, og de ligger nær Neetzow i østlige retninger: Lentschow (25 km øst for Neetzow), Pinnow (25 km øst for Neetzow), Sarnow (20 km sydøst for Neetzow), Netzeband ved Wolgast (25 km nordøst for Neetzow), Boltenhagen (30 km nordvest for Neetzow), Schallense (30 km nordøst for Neetzow).⁶¹

Stamtavlen fra 1914 begynder 1575, og omfatter grenen på Lentschow og Pinnow. Der er ingen indgiftede af slægter vi kan bruge.⁶²

von Kühlen (von der Kule, Keule mm) havde to krydsede stridskøller i skjold og på hjelm, tinkturer ukendte. Keule er det tyske ord for kølle. De var en lille og lidet kendt slægt med stamsædet Gottberge nær Pyrzyce (ty: Pyritz) 40 km sydøst for Szczecin (ty: Stettin) i Hinterpommern, dvs. 130 km sydøst for Neetzow. Slægten uddøde vist 1732. De ses i Sønderjylland 1314–1523 med sølv køller i blå, på hjelmen to blå horn med hvide? bjælker. Og i Mecklenburg i 1300-tallet med ukendte tinkturer og køllerne gentaget på hjelmen. Gamle Siebmacher har dem i Augsburg med guld køller i blå, på hjelmen en blåklædt mand med køllerne i favnen. Og i Pommern med guld køller i rødt, og ligeså på hjelmen.

Stryzemann på Rügen er kun nævnt 1326, men førte 2 krydsede fjervifter; tinkturer og hjelmtegn ukendte. De må være uddøde kort

Ill. 23: Våben nr 10.

Ill. 24: v. Ploene.

efter, der er i hvert fald ikke mere at finde om dem.⁶⁴

Valget ser svært ud: Stryzemann er nok uddøde før den tid vi behandler. von Kühlen er ikke rapporteret i nærheden af Neetzow, men når de i øvrigt er vidt udbredt kan de ikke helt afvises. von Heydebreck har det rette skjoldemærke, men forkert hjelmtegn og de har godser i nærheden, mens von Steding har et skjold og et hjelmtegn der ligner, godser i nærheden og desuden en senere slægtsforbindelse til Rausche. Geografisk er forskellen ikke signifikant.

Men så kommer den afgørende detalje: Drewes (Andreas) Budde overtog i 1516/17 Neetzow efter afdøde Heinrich von Heydebreck. Det er jo svært sandsynligt at godset blev solgt til slægtninge, som gammel germansk lov krævede, og hvis våbenet tilhørte Heinrich von Heydebrecks faster, så var Heinrichs far fætter til Drewes Budde.

Konklusion: *von Heydebreck*.

Våben nr 10: Harpy med krone

På hjelmen: To horn

Der er (gule og) røde farverester i feltet.

En harpy, dvs. jomfru i fjederham eller ørn med kvindeansigt, kender vi fra Holsten:

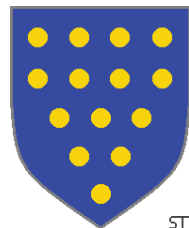
Ill. 25: Våben nr 11.

Ill. 26: v. Usedom og
v. Ralecke.

Ill. 27: Våben nr 12.

Ill. 28: v Bülow.

Rickesdorp, Wiltberg, Storm og van Owe.⁶⁵ Men i Pommern har der været en lille slægt von Plön eller rettere von Ploene med dette våben (tinkturer ukendte), den er også set i Mecklenburg. Måske stammer den fra Plön i Holsten. På hjelmen to horn.⁶⁶ I 1356 havde den godserne Zarnekow og Warrenzin, 30 km vest for Neetzow.⁶⁷

Konklusion: *von Ploene*.

Våben nr 11: Tre gemsehorn, 1 over 2 På hjelmen: En sort strudsefjer

Her ser det ud til at Abildgaard ikke har genkendt den figur han tegnede. På stenen er der ingen hoveder, men gemsehorn. Der er små men tydelige rester af rødt på grænsen mellem horn og felt, og på spidsen af det nederste sinistre horn.

Slægten *von Usedom* fører tre røde gemsehorn i sølv, godtnok stillet mere normalt: to over et, på hjelmen tre strudsefjer (hvid, rød, hvid) evt. mellem to røde gemsehorn, som evt. kan stå på hovedet. De må vel stamme fra øen Usedom lige ved den polske grænse (40 km øst for Neetzow), men de er i kilderne kun set på Rügen (60 km nord for Neetzow). De kendes fra 1278 og lever stadig.⁶⁸ Deres stamtavle fra 1899 begynder

Ill. 29: Våben nr 13.

Ill. 30: v. Holtebüttel,
v. Gutow, v. Pentz.

1475, men de indgiftede kan ikke genfindes på stenen.⁶⁹

Deres naboer på Rügen *von Ralecke* fører samme våben og hjelm. Skjoldet er også set med posthorn og vædderhorn der vender bagud (går mod sinister). De kendes -1307-1523-, men der er delte meninger om hvornår de sidst er set, 1794 er nævnt. Det er rime- ligvis samme slægt som von Usedom.⁷⁰

Konklusion: *von Usedom* eller *von Ralecke*, men se senere i afsnit Farmoderens gren.

Våben nr 12: Fjorten kugler (4, 4, 3, 3) På hjelmen: To horn og en fugl foran en langskafet vifte

Den sidste kugle er skallet helt bort, men placeringen af de øvrige viser at den har

været der. Fuglen har halsbånd på, og viften er langskaffet og med grønne fjer øverst. Der er rester af gult i feltet.

Det kan kun være von Bülow med guld kugler i blå felt, og en fugl (guldpirol, sv: sommargylling) mellem hornene. Antallet af deres kugler har varieret, men er nu fjorten. En gammel og nulevende slægt der stammer fra Mecklenburg og er vidt udbredt – også i Danmark.⁷¹

De har en grundig stamtavle, genudgivet og forøget flere gange gennem tiden, men der ses ingen indgiftede med våben, som vi kender fra stenen. Til gengæld ses, at de havde godset Prützen, 15 km sydvest for Neetzwow fra 1300-tallet til 1812.⁷²

Konklusion: *von Bülow*.

Våben nr 13: Ørneben i sort felt

På hjelmen: Tre strudsefjer

Der er sort maling bevaret i det meste af feltet.

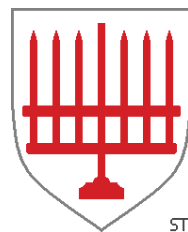
I Danmark har vi ca. ti slægter med ørneben, men i det nordtyske er de ret sjældne. Så sandt der ikke er ombytninger i anevåbenernes rækkefølge, skal ørnebenet tilhøre moderen til våben nr. 5, som vi just har set lige ved Neetzwow, så vorpommersk lokaladel er mest sandsynligt.

I Mecklenburg var der to små ukendte og uddøde slægter med ørneben: von Gutow og von Holtebüttel. Deres tinkturer og hjelmtegn er ikke kendt.

von Gutow uddøde mellem 1413 og 1500. 1381 havde de Niekrentz, 20 km østsydøst for Rostock, og de solgte deres stamgods Gutow 1413. Der er to steder Gutow i Mecklenburg, det ene ved Wismar, det andet 40 km syd for

Ill. 31: Våben nr 14.

Ill. 32: v. Levetzow.

Rostock, men ingen af dem er godser i dag. Afstanden til Niekrentz gør det sidste mest sandsynligt; men det er 90 km vest for Neetzwow.⁷³

von Holtebüttel (Holtebötel) uddøde kort før 1500 med Herman von Holtebüttel til Golm, som ligger 20 km øst for Neubrandenburg, 40 km sydsydøst for Neetzwow. 1377 havde de Cölpin 10 km sydøst for Neubrandenburg, 40 km syd for Neetzwow.⁷⁴ Der ligger en landsby Holtebüttel 30 km sydøst for Bremen, så slægten hører vel til de tidlige tyske indvandrere i det vendiske område.

Men i Vorpommern og på Rügen fandtes -1219–1489 en slægt von Pentz som ikke skal forveksles med den nulevende slægt von Pentz i Mecklenburg med rød løve i sølv felt. De førte ørnebenet i ukendte farver, på hjelmen seks stave i triple-V, foroven besat med fire duske af påfuglefjer. De havde godserne Pentz, Loitz, Trantow, Sassen, Schmietkow, Bretwisch, Poggendorf, Rakow, Drönnewitz og Gehmkow, som alle ligger 20-30 km fra Neetzwow i vestlige retninger.⁷⁵

Konklusion: *von Pentz* (*Vorpommern*).

Våben nr 14: Lysstage på fod (evt vifte?)

På hjelmen: Fem stive fjer

Ill. 33: Våben nr 15.

Ill. 34: Hüler v. Onoltzheim.

Ill. 35: Våben nr 16.

Ill. 36: v. Tribsees.

Det må være slægten *von Levetzow* (*Levetzau*), som hos Achen netop har fem påfuglefjer på hjelmen. Figuren er blevet tolket som en vifte med håndtag, et omvendt faldgitter, en stegerist og en lysestage på fod. Jeg stemmer på Crull, der ud fra de gamle segl afgør, at det er en lysestage med fod og fem eller syv arme, rød i sølv felt. På hjelmen en skærm, og op af den en dusk påfuglefjer. Hos Siebmacher er skjoldfiguren en fjervifte til ildstedet, på hjelmen har viften fået tværgående fjer indflettet. Slægten stammer fra Levetzow nær Wismar i Mecklenburg, den ses fra 1219 og lever endnu.⁷⁶

Deres stamtavler fra 1866 og 1901 har adskillige indgiftede i 1400- og 1500-tallet, men ingen vi kender fra Buddes sten. Til gengæld har de fra 1403 og flere århundreder frem godset Markow i Ivenack, 35 km sydvest for Neetzow.⁷⁷

Andre – afviste – muligheder var: Bernefür i Mecklenburg der førte en ildvifte af fjer, som kan ligne meget, men slægten er kun set få gange (ridder Johann 1313 og 1340), og optræder hverken i Kneschke eller Adelslexikon, så det er usikkert om de endnu levede i 1400-tallet.⁷⁸ Stake i Holsten med samme ildvifte i skjold og på hjelm⁷⁹ og von

Obelitz i Pommern med samme vifte i skjoldet men en halv hest på hjelmen.⁸⁰

Konklusion: *von Levetzow*.

Våben nr 15: Sort flakt ørn hvorpå en bjælke På hjelmen: Krone og tre strudsefjer

Ørnen og den midterste af de tre fjer på hjelmen er sort. Der er gult i feltet og på dexter fjer.

Flakt (gammel form af flækket dvs. delt på langs) betyder blot at ørnen har to hoveder, på tysk hedder den Doppeladler. Der er mange nordtyske ørne, men kun få med to hoveder. Og ørn hvorpå en bjælke er meget sjælden: Jeg har kun fundet to, og de var sydtyske. Nu har jeg ikke været alle ca. 100.000 tyske våbener igennem, så der kan gemme sig flere, men de fundne er:

Fahnenberg fik våbenbrev af kejser Rudolf II (-1576–1612), og adelsbrev 1715, så de kommer for sent.⁸¹

Hüler von Onoltzheim (Hüller) var en lille ukendt og forlængst uddød slægt, som førte sort enkeltørn i guld, hvorpå en rød bjælke; på hjelmen en sort ørn. Våbenet er set i Schwaben og i Alsace (Elsass).⁸² Onoltzheim er idag en bydel i Crailsheim, 80 km nordøst for Stuttgart, dvs. 500 km fra Neetzow.

Godslev Budde (-1571–1622) - anetavle iflg. ligsten

Proband ca 1550 –	Forældre ca 1520 –	Bedste- forældre ca 1490 –	Olde- forældre ca 1450 –	Tipolde- forældre ca 1420 –	Nr.	Väben. Afstand til Neetzow i km
Godslev Budde (-1571–1622)	Henning Budde (-1523–1534-)	Andreas Budde (-1517-)	Budde	Budde	1	Enhjørning 0 km
				v. Heyde- breck	9	Koste i X 0 km
			v. Lüskow	v. Lüskow	5	Ben 1 km
				v. Pentz (Vorpom- mern)	13	Ørneben 20-30 km
		v. Trampe el v. Brandt ?	v. Trampe el v. Brandt ?	Margrethe ? v. Trampe el v. Brandt ?	3	Hjortehoved 100-120 km
				v. Usedom el v. Ralecke	11	3 gemsehorn 60 km
			Schilling v. Canstatt el Kanne ?	Schilling v. Canstatt el Kanne ?	7	Kande 600 km
				Hüler v. Onoltzheim ?	15	Ørn m bjælke 500 km
	Dorothea Rausche	Rausche	Rausche	Rausche	2	Skrådelt 10 km
				v. Ploene	10	Harpy 10 km
			v. Passow el v. Weisin	v. Passow el v. Weisin	6	Hund 70 km
				v. Levetzow	14	Lysestage 35 km
		v. Stein	v. Stein	v. Stein	4	Trekant 10 km
				v. Bülow	12	13 kugler 15 km
			Behr (Gützkow)	Behr (Gützkow)	8	Bjørn 5 km
				v. Tribsees	16	Krans 5–25 km

Konklusion: måske *Hüler von Onoltzheim*?
Se afsnit Farmoderens gren.

Våben nr 16:

***I rødt felt en krans besat med syv liljetoppe
På hjelmen: Tre stilke med blade***

Igen må man tro at Søren Abildgaard har været i tvivl om hvad han egentlig tegnede, men liljetoppene ses tydeligt på foto'et. Og her ses gul og rød farve i feltet, den røde synes at ligge øverst.

von *Tribsees* har i rødt felt en grøn krans besat med otte sølv heraldiske liljer, på hjelmen tre hvide liljer på grønne stilke med blade. En ret ukendt pommersk slægt, kendt fra 1221 men uddød før 1650. De har været høvedsmænd på borgen Tribsees (25 km vestnordvest for Neetzow), og flere af deres godser i Pommern kendes: 1270 havde de jord omkring Voigtsdorf, 40 km sydsydøst for Neetzow, senere Wendisch Baggendorf og Zarrenthin, 10 og 5 km nordvest for Neetzow, 1511 havde de Gransebieth, 40 km nordvest for Neetzow.⁸³

Konklusion: von *Tribsees*.

Anetavle

Da jeg startede kendte jeg fire forfædre til Godslev og Mathias. Efter denne øvelse er én forkastet, én revideret, og der er kommet sandsynlige slægtsnavne på deres 16 aner. Men nærmere kom vi så ikke – ingen personnavne.

Det er ofte set, at der er forbytninger i rækkefølgen på våben-anetavler, især når vi kommer til tipolde-generationen (våben nr. 9–16), og regulære fejl ses selvfølgelig også.

Mine konklusioner om de enkelte våbener kan der selvfølgelig også være fejl i, bemærk at spørgsmålstegnene skal tages alvorligt. Men med de forbehold har vi her sandsynlige slægtsnavne på Godslev og Mathias Buddes 16 aner.

Farmoderens gren

Ovenfor så vi tre slægter, som havde deres godser langt fra Neetzow, over 100 km borte. I anetavlen ses de sammen som forfædre til Godslevs farmor med hjortehovedet, så her må der være tale om indvandring til Pommern. Det gør identifikationen noget usikker af de fire våbener: nr. 3, 11, 7 og 15.

Den sikreste identifikation blandt de fire er nr. 11 med gemsehornene, som må være von Usedom eller von Ralecke på Rügen. Det giver imidlertid en afstand på over 150 km til von Trampe eller von Brandt (nr. 3), uanset om de sidder nær Szczecin eller nær Schwerin, og den afstand udgør en uløst gåde. Hvis vi identificerer kanden (nr. 7) med Schilling von Canstatt og bjælke-ørnen (nr. 15) med Hüler von Onoltzheim, har vi en afstand mellem dem på 'kun' 80 km. De to identifikationer støtter så hinanden, og peger på at kandens gåde måske kan løses med en Schilling der er rejst nordpå. Men alt i alt må de fire identifikationer – eller i hvert fald de tre – betegnes som usikre.

Tak

Tak til Lars Jørgen Nielsen som leder Vadum Lokalkrav for fotos og beskrivelser, som gav nye oplysninger og kuldastede flere tidli-

gere konklusioner. Tak til Ane Krogh Nielsen for at stille billedet af Abildgaards tegning til rådighed, og for at finde to af de ovennævnte slægter. Tak til pastor Bernhard Hecker til Gramzow for fotos af Matthias Buddes gravsten. Og tak til Allan Tønnesen og Heraldisk Tidsskrifts redaktion for kritiske kommentarer.

Noter

- 1 Danmarks Adels Aarbog (DAA, se note 14) 1890 med rettelser i 1891, 1893, 1897, 1901, 1906, 1915. De baltiske efterkommere ses i: Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften, Teil Oesel, 1935, s. 468–71, 687. På nettet: http://mdz1.bib-bvb.de/cocoon/baltlex/Band_bsbooooo345.html De jyske efterkommere ses i Personallhistorisk Tidsskrift 1934 s. 194–200. Se også: http://www.danbbs.dk/~stst/slaegt_adelsaarbog/o_DAA_bemærkninger.htm#-Bудde
- 2 Huitfeldt-Kaas: Den borgerlige familie Bude. I: Personallhistorisk Tidsskrift 1884. Samtale med den ene af de to nulevende norsk/danske Bude'r.
- 3 DAA 1890. Sven Tito Achen: Danske Adelsvåbener. En heraldisk nøgle, 1973. Carl Arvid Klingspor: Baltisches Wappenbuch, 1890, s. 20. J T Bagmihl: Pommersches Wappenbuch. Bd 1–5. 1843–55, bd 3 s. 168 tvl 54. Harald Nissen: Slekten Cicignons og Buddes våpenføring, Heraldisk Tidsskrift nr 87, 2003 s. 296 ff.
- 4 Vadum Lokalkarkiv.
- 5 Poul Grinder-Hansen: Søren Abildgaard – fortiden på tegnebrættet. 2010. Nr. 454.
- 6 <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/bsbooooo445/images/>
- 7 <https://opacplus.bsb-muenchen.de> Samlet indholdsfortegnelse i bd. 5 s. I–VIII.
- 8 I: Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde, Bd. 52 (1887), s. 34–182. <http://portal.hsb.hs-wismar.de/pub/lbm/mjb/jbo52/350365512.html>
- 9 Talrige udgaver fra 1596 og frem. Dækker hele det tyske rige, her er de aktuelle afsnit: Pommern, Mecklenburg, Mark Brandenburg, Holstein. <http://www.wappenbuch.com/index.htm> Netudgaven er årg. 1701 + 1703. Nyeste afsluttede udgave er både våbenbog og adelsleksikon: Siebmacher's Großes Wappenbuch 1970–1999 bd 1–34 + A-H. Stort set en repro-udgave af den forrige fra 1854–1920 (-1967) på ca. 125 bind, men med større overskuelighed. Her henviser jeg med: *Siebmacher bd. xx*. Her finder man beskrivelse af små uddøde slægter, som hverken er i Adelslexikon eller Kneschke. Mecklenburg og Pommern er i bd. 18, dog er dalevende pommerske slægter i bd. 14–15–16 under Preussen. Dertil et bind med navneregister, som dækker både den gamle og den store udgave: Hanns Jäger-Sunstenau: General-Index zu den Siebmacher'schen Wappenbüchern 1605–1961. 1964.
- 10 Storcks tegninger ses på nettet: <http://www.svenskadel.nu/Danheralds/>
- 11 http://de.wikisource.org/wiki/Ernst_Heinrich_Kneschke
Trods navnet er Kneschke idag det *gamle* leksikon. Men det er ikke forældet, da det omfatter mange uddøde slægter, som er udeladt i det nye Adelslexikon.
- 12 Udkommet sammen med Genealogisches Handbuch des Adels 1951-. Bd. 17 (2008) er tilføjer. Bd. 18 (2012) er register.
- 13 Danmarks Adels Aarbog (DAA) er udkommet siden 1884 og udgives af Dansk Adelsforening. Udkommer nu hvert tredje år. I hver årgang er der (foruden præsenslisten over nulevende) stamtavler over nulevende eller uddøde adels-slægter, samt rettelser til tidligere stamtavler – ikke at forglemme. Samlet register ses i nyeste bind eller på nettet: http://danbbs.dk/~stst/slaegt_adelsaarbog/o_daa_register.htm Alle rettelserne ses her: http://danbbs.dk/~stst/slaegt_adelsaarbog/o_daa_retterelser.htm
- 14 Begge værker har fem serier: A (= U uradel), B (brevadel), F (friherrer), G (grever), H (fyrster). GHdA har desuden fælles fortløbende nummerering af bindene, som anvendes i registerbindene.
- 15 Bd 1-3, 1896–99. http://wiki-de.genealogy.net/Jahrbuch_des_Deutschen_Adels
- 16 gutshaeuser.de
- 17 wikipedia.de
- 18 maps.google.dk
- 19 Knud Prange: Kønskvotering på gravsten? He-

- raldisk Tidsskrift nr. 52, 1985.
- 20 Lisch: Album Mecklenburgischer Schlösser und Landgüter. Bd. 1. Faulenrost. Poul Holstein: Våbengruppen Havelberg. I Heraldisk Tidsskrift nr. 56, 1987.
- 21 Siebmacher s. 5–162.
- 22 Fotos af stenen tilsendt fra pastor Bernhard Hecker til Gramzow.
- 23 Kneschke bd. 7 s. 365. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978 (1894) s. 75. Ikke i Adelslexikon.
- 24 Adelslexikon. Hirsch & Hirsch: Danske og norske Officerer 1648–1814. Manuskript på Det Kgl. Bibliotek, kopi på Rigsarkivet, mikrokort. Genealogisches Handbuch der Baltischen Ritterschaften. Teil: Estland. Band III. http://personen.digitale-sammlungen.de/baltlex/Band_bsbooooo0601.html
- 25 Bagmihl bd. 2 s. 1 ff.
- 26 Achen s. 47.
- 27 Bagmihl bd. 4 s. 31 tvl. 11. Kneschke bd. 9 s. 252. Achen s. 320. Adelslexikon. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 14–15, 1975 og 1981 s. 415.
- 28 DAA 1961 s. 23 har den nyeste stamtavle over slægten Trampe – inkl. de tyske.
- 29 Die Familie d. Trampe. Geschichte eines pommerschen Geschlechts. Von Staatsarchivdirektor Dr. O. Grotefend in Stettin. I: Baltische Studien, Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge Band XXVII. 1925, s. 1–157. http://digibib.ub.uni-greifswald.de/download/eBook_Baltische-Studien-NF_1925.pdf
- 30 Bagmihl bd. IV s. 48 tvl. 16. Kneschke. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978 (1894).
- 31 Siebmacher s. 1–51. Kneschke bd. 1 s. 6. Ikke i Adelslexikon. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 15, 1981 (1886+1906) første side.
- 32 Siebmacher s. 5–158.
- 33 Bagmihl bd. 5 s. 96–97, tvl. 44 og 47.
- 34 Kneschke bd. 8 s. 614. Ikke i Adelslexikon.
- 35 Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978 (1894) s. 95 og (1900) s. 7.
- 36 [http://de.wikipedia.org/wiki/Stein_\(Adelsgeschlecht_in_Pommern\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Stein_(Adelsgeschlecht_in_Pommern))
- 37 Bagmihl bd. 2 s. 37 tvl. 14 og 18. Kneschke bd. 6 s. 44. Adelslexikon. Der Deutsche Herold. Årg. 36, 1905 s. 103–04. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978 (1894, 1900) s. 57.
- 38 Bagmihl bd. 5 s. 95 tvl. 43. Siebmacher 5–160. Kneschke bd. 8 s. 174. Ikke i Adelslexikon. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978 (1894) s. 84. Achen s. 211 under Fod.
- 39 Bagmihl bd. 1 s. 154 tvl. 58. Siebmacher 5–158. Kneschke bd. 9 s. 7. Adelslexikon. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978 (1894) s. 95. Achen s. 212 under navnet Steenvær med en væbnet arm på hjelmen.
- 40 Siebmacher's grosses bd. 22 Bayern. Afsn. 4: Uddøde. 1911.
- 41 Siebmacher's grosses, bd. 21. Sachsen, 1857 s. 51. Siebmacher's grosses, bd. 14. Preussen. s. 321. Siebmacher's grosses, bd. 18. Uddøde Preussen, 1894. s. 131.
- 42 Siebmacher's grosses, bd. 14 Preussen. Suppl. s. 18. Siebmacher s. 1–170 i Sachsen.
- 43 Crull nr. 306. Siebmacher s. 6?–56 (Paslow i registeret). Adelslexikon. Schöller: Fremmede adelsslægter i Danmark, XI: v. Passow. I: Personalhistorisk Tidsskrift 1902 s. 61–69. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978. Mecklenburg s. 14.
- 44 Kneschke bd. 7 s. 63.
- 45 Klemplin & Kratz: Matrikeln und Verzeichnisse der Pommerschen Ritterschaft vom 14. bis in das 19. Jahrhundert. 1863.
- 46 GGT U 1939.
- 47 Siebmacher's grosses Wappenbuch bd. 18, uddøde Mecklenburg 1902 s. 115.
- 48 Achen s. 593.
- 49 Raneke s. 577 – med rettelser i bd. III.
- 50 DAA 1944: Daa s. 9–10.
- 51 Siebmacher s. 1–112. Kneschke. Adelslexikon. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 23, 1982. Württemberg (1857) s. 11. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 24, 1974. Baden (1878) s. 14. Ernst Schilling von Cannstatt: Geschlechtsbeschreibung der Fam. Schilling von Cannstatt. Heidelberg 1905. Ses på Nettet: http://www.schilling-association.org/tl_files/documents/branches/south/sued_fambuch.pdf
Der findes en udvidet udgave af bogen fra 1908. Genealogisches Handbuch des in Bayern immatrikulierten Adels, bd. X. GHdA F 1982 nr. 80 – stamtavle fra 1757.
- 52 Siebmacher s. 1–175 og 5–145. Kneschke bd. 5 s. 20. Adelslexikon. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 16, 1978. Uddøde Preussen (1880) s. 44.

- Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 15. Preussen friherrer (1886) s. 32.
- 53 Klingspor s. 55.
- 54 Genealogisches Handbuch der Baltischen Ritterschaften: Estland bd. II s. 79. <http://personen.digitale-sammlungen.de/baltlex>
De mange bind findes i menuen under: 1930, 1935, Stackelberg [1930], Stavenhagen [1937], Stavenhagen [1939], Transehe-Roseneck [1929], Transehe-Roseneck [ca. 1935].
- 55 Heraldisk Tidsskrift nr. 105, marts 2012: Knorr: Sigillen från 1200-talets Rusteberg.
- 56 Siebmacher s. 3-163. NB Skrevet Krukow i st. f. Krakow, men rettet i registeret på net-udgaven.
- 57 Siebmacher s. 3-169. Kneschke bd. I s. 278. Adelslexikon. Bagmihl bd. 1 s. 1, tvl. 1 og 5. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978. Mecklenburg s. 5.
- 58 G C F Lisch og Ulrich Graf Behr Negendank: Urkunden und Forschungen zur Geschichte des Geschlechts Behr. Bd. I-VI, 1861-97. Marcelle & Fritz v. Behr: Bd. VII Schwerin 1989. Gützkower Linie, die Schwanenhälsigen. Teil 1 s. 1-683, Teil 2 s. 684-1286. Slægten side på tysk Wikipedia.
- 59 Siebmacher bd. 14 Preussen. 1878. s. 169. Crull. Bagmihl bd. 2 s. 55. Kneschke bd. 4 s. 356. Siebmacher s. 3-155 Pommern.
- 60 GGT U 1902 og GHdA 1998. Den nye monografi fås ikke i DK: Claus Heinrich Bill og Hans-Georg v. Heydebreck: 750 Jahre Heydebrecks. Limburg adL 2004, ISBN 3-7980-0542-7.
- 61 Kneschke, Bagmihl, Adelslex. Siebmacher bd. 18. 1894 Uddøde Preussen s. 94. Siebmacher s. 5-159 Pommern. Svensk Vapenbok. Elgenstierna: Svenska Adelsns Ättartavlor. 1932.
- 62 GGT U 1914.
- 63 Siebmacher bd. 16. Uddøde Brandenburg. 1880, s. 52. Siebmacher bd. 18. Uddøde Mecklenburg. 1902. s. 62. Ikke i Adelslex, Kneschke el. Bagmihl. Crull. Siebmacher s. 2-153 i Augsburg og s. 5-172 i Pommern.
- 64 Siebmacher bd. 18. Uddøde Mecklenburg, 1894, s. 97. Ikke i gamle Siebmacher, Kneschke, Crull, eller Bagmihl.
- 65 Achen s. 109-110.
- 66 Crull nr. 420. Kneschke bd. 7 s. 184. Ikke i Adelslexikon.
- 67 Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978, Mecklenburg (1902) s. 79.
- 68 Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 14 Preussen s. 423. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 15 Preussen tillæg 1906 s. 175. Siebmacher s. 5-169. Bagmihl bd. 2 s. 44. Kneschke bd. 9 s. 349. Adelslexikon.
- 69 Jahrbuch des Deutschen Adels, bd. 3, 1899 s. 671 ff.
- 70 Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18 s. 74. Siebmacher 5-163. Bagmihl. Bd. 5 s. 145. Ikke i Kneschke el. Adelslexikon.
- 71 Achen s. 248. Siebmacher s. 5-154. Adelslexikon.
- 72 GGT U 1911. Adolf v B: Bülow'sches Familienbuch, 2 bd. Schwerin 1911-14.
- 73 Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978. Mecklenburg (1902) s. 43. Kneschke bd. 4 s. 110. Ikke i Adelslexikon.
- 74 Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978. Mecklenburg (1902) s. 49. Kneschke bd. 4 s. 455. Ikke i Adelslexikon.
- 75 Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18 Preussen. 1894 s. 70. Ikke i Kneschke el. Adelslexikon el. Bagmihl.
- 76 Achen s. 236. Crull nr. 211. Siebmacher s. 5-154. Kneschke bd. 5 s. 496. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 14, 1975. Pommern s. 236.
- 77 Adelslexikon. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 15, 1981. Preussen s. 470. Stamm-Tafel der Familie von Levetzow. Rostock 1866. 1 blad. GGT U 1901.
- 78 Crull nr. 445.
- 79 Achen s. 249. Siebmacher 5-149.
- 80 DAA 1974. Siebmacher s. 5-165.
- 81 Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 24 Baden.
- 82 Siebmacher: Schwaben: 2-98. Elsass: 2-131 og 3-148. Ikke i Adelslexikon, Kneschke eller Siebmacher's grossen Wappenbuch.
- 83 Bagmihl bd. 3 s. 164 tvl. 52-53. Crull nr. 641. Siebmacher s. 5-171. Kneschke bd. 8 s. 270. Siebmacher's Grosses Wappenbuch. Bd. 18, 1978. Pommern (1894/1900) s. 102.

Vem använde Narvas glömda vapensköld?

Av Tiit Saare

TITLE: Who used the forgotten coat of arms of Narva?

ABSTRACT: Soon after Narva came under the Swedish crown in 1581, the province got a coat of arms (ill. 5) that fell out of use when the province became a part of the Russian empire after the treaty of Nystad in 1721. In manuscripts, prints, maps and coins from this period the shield is surmounted by a ducal crown, but a duke of Narva is unknown in written sources. This article deals with this problem and with the problems historians have had not to mix this coat of arms up with the one of the town Narva, that is known since the 14th century (ill. 1) and still in use (ill. 14).

KEYWORDS: Estonia, Narva, Livonia, Ingria, duchy

AUTHOR INFORMATION: Tiit Saare, historian – saare01@hotmail.ee

Varje heraldiskt vapen har en viss användare eller ägare. Det kan vara en privatperson, en familj, en förvaltningsenhet, en stad eller en stat. Detta beror på att vapenskölden själv härstammar från bilden på länsherrens sköld då den började användas på hans sigill tillsammans med hans *titel*. För att skilja de nämnda vapensköldarna från de senare riddar- och familjevapensköldarna, passar det sig att använda termen *titelvapensköld*. Länsherrens vapensköld, kungens vapensköld, majestätens vapensköld och dagens statliga vapensköldar med sina långa historier är *titelvapensköldar* till sin natur. Med stor sannolikhet var det just *titelvapenskölden* som inspirerade riddare i likhet med länsherren att använda sin dekorerade sköld som vapensköld i dagens mening. Om namnet på länet

och adelstiteln är väsentliga delar av en *titelvapensköld*, då är det personens eller familjens namn som står i centrum på en person- eller familjevapensköld. På så sätt kan det inte finnas en vapensköld utan namn eller ägare. En vapensköld utan namn är endast ett kvasiheraldiskt vapen. Samtidigt finns det heraldiska vapen vars subjekt är okänt eller har av någon anledning försumrats. En amatörmässig forskare kan i så fall tillskriva vapenskölden till fel ägare eller användare och ifall detta senare inte verifieras historiekritiskt, kan ett slumpmässigt namn bli ett historiskt "faktum."

Något sådant hände med en mindre känd vapensköld för Narva som skiljer sig från den vi känner idag (med fisk, svärd och kanonkula). Baron von Hoyningen-Huene publi-

Ill. 1. Narva stads sigill 1386–1442.
Seal of the city of Narva 1386–1442.
Källa/source: Brieflade, T 19:11

Ill. 2. Narva stads sigill 1443–1549.
Seal of the city of Narva 1443–1549.
Källa/source: Brieflade, T 19:13.

Ill. 3. Narva stads sigill 1526.
Seal of the city of Narva 1526.
Källa/source: Brieflade, T 19:12.

cerade år 1909 *Telephonkarte des Gouvernements Estland und der angeschlossenen Netze Nordlivlands*. På titelbladet fanns stadsvapen för det dåvarande Estlands städer. På det ser vi också Narvas vapensköld. Då hörde Narva till S:t Petersburgs guvernement. Men vapenskölden är inte det kända stadsvapnet som vi känner till idag. Som Narvas stadsvapen presenterades en blå fyrdelad sköld med röda borgportar och dubbla kanonkulor på. Snett över skölden hade man placerat en lans, vilken pryddes med en fana som liknade den schweiziska statsflaggan. Den sistnämnda borde egentligen ha påmint om den danska Dannebrogen och att den danske kungen gett stadsprivilegier till Narva. Varför presenterades ett sådant stadsvapen som Narvas symbol samtidigt som man kände till det officiella stadsvapnet?

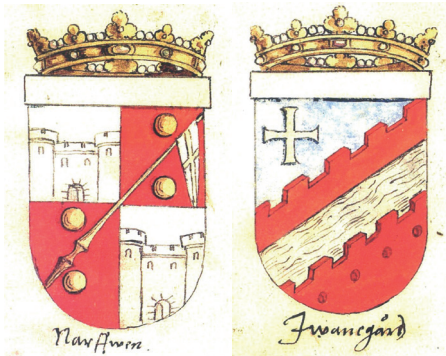
Baron von Hoyningen-Huene var dock inte den person som tillskrev ett sådant stadsvapen till Narva. 1700-talets lärare och

Ill. 4. Narvas stadspport, vapen hugget i sten 1546.
Coats of Arms carved in stone 1546.
Källa/source: Heinrich Johann Hansen. *Geschichte der Stadt Narva*, zu Seite 17.

historiker Johann Gottfried Arndt beskrev det här andra stadsvapnet i *Die Livländische Chronik* som publicerades 1753. Författaren hänvisade till att vapenskölden hade presenterats i *Sveriges ridderskaps och adels vapenbok* 1650. En annan historiker och lärare, Johann Christoph Brotze kallade det för "die Erfindung eines müssigen Kopfs" ("det trötta huvudets påhitt").² Så sent som 1991 var historikern Aleksandr Nikitjuk tvungen att erkänna att man ännu inte lyckats med att härleda den här vapenskölden till någon.³ En möjlig förklaring presenterades av numismatikern Ivar Leimus som givit ut boken "Estonica" på basis av material från Brotze. Han tillskrev det heraldiska vapnet med den fyrdelade skölden till Narvas borglän. Skölden kunde år 1648 också av misstag tolkas som ett stadsvapen.⁴

Varför har ingen under två och ett halvt århundrade hittat den egentliga användaren eller ägaren av det nämnda heraldiska vap-

Ill. 5. Till vänster: Hertigdömet Narvas vapen 1581(?)
Above, left: Duchy of Narva 1581 (?)

Källa/source: Kungl. Biblioteket, D 400, blad VI p.

Ill. 6. Till höger: Hertigdömet Ingermanlands vapen 1581(?)

Above, right: Duchy of Ingria 1581 (?)

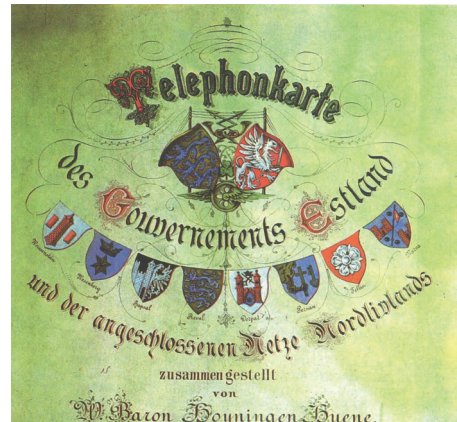
Källa/source: Kungl. Biblioteket, D 400, blad VI p.

net för Narva? Detta visar hur viktigt det är att känna till heraldiken i historieforskningen. Desto mer så eftersom svaret hela tiden har stått framför ögonen på alla. Alla som skrev om "det fjärde"s stadsvapnet för Narva fäste sin uppmärksamhet först och främst på bilden på vapenskölden men inte på *det heraldiska budskap* som pryder vapenskölden. Detta utgörs nämligen av en krona, närmare sagt den gamla svenska *hertigkronan* med pärlor på. Konungakronan på statens heraldiska vapen för några av dagens europeiska stater (Ungern, Bulgarien, Georgien, Serbien, Montenegro) symboliserar dessa staters historia och värdighet. Heraldiskt är de dock missledande eftersom kronan som kännetecken för härskarens titel kan pryda bara den nämnda härskarens personliga titelvapensköld och/eller vapenskölden till en monarki, inte en republik.⁶ En sådan missolkning har antagligen dykt upp från en he-

Ill. 7. Hertigdömet Narvas vapen 1642.
Duchy of Narva 1642.

Källa/source: Drottning Christinas finskspråkiga bibel, titelbladet. Source: The Frontispiece of Queen Christina's Finnish Bible.

Ill. 8. Telephonkarte des Gouvernements Estland und der angeschlossenen Netze Nordlivlands 1909.

Källa/source: Artur Taska. Eesti vapp, andra färgplanschen/2nd colour plate.

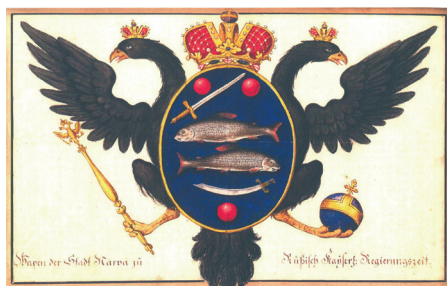
raldisk misstolkning att kronan som pryder skölden är vapenbildens oskiljbara del. Undantag är tillåtna bara ifall monarken själv tillåter sådana. Som exempel kan nämnas att

Ill. 9. Narva stads vapensigill 1585.
Heraldic Seal of the City of Narva 1585.
Källa/source: Johann Christoph Brotze. *Estonica*, s. 57.

när den polske kungen Stefan Batory bekräftade Dorpats privilegier och stadsvapen gavs staden tillåtelse att kröna vapenskölden med den kungliga kronan för att uppmärksamma händelsen. Kronan togs bort från stadens heraldiska vapen 1928 som en opassande symbol för en stad i den estniska republiken. I övrigt betecknade den svenska konungskronan på Revels och Narvas stadsvapen bland annat det kungliga myntregale som kungen gav till dessa städer.

Som sagt prydde *hertigkronan*⁷ "det fjärde" stadsvapnet för Narva. Den symboliserade inget myntregale och inga stadsprivilegier. Hertigkronan hänvisade klart till det faktum att vapenskölden i fråga inte hörde till staden. Heraldiskt berättar det bara en sak: "den fjärde" vapenskölden för Narva var *hertigdömet Narvas* titelvapensköld. När Arndt hänvisade till vapenskölden i "Sveriges ridderskaps och adels vapenbok", kunde han på inget sätt härleda det angivna heraldiska vapnet till staden på grund av sin otillräckliga kunskap i heraldik. Stadsvapen registrerades normalt inte i ridderskapens vapenböcker. Det fanns andra register för detta.

Ill. 10. Narva stads vapen under Peter I:s tid.
City of Narva Coat of Arms during the Reign of Peter I.
Källa/source: Johann Christoph Brotze. *Estonica*, s. 58.

Som känt utgjordes dagens estniska territorium under den svenska och ryska tiden av två delar: Norra Estland var *Estland* och södra Estland var en del av *Livland*. Estland och Livland var således statliga *guvernement* men inom regenternas titulatur presenterades de också som hertigdömen / furstendömen. Samtidigt hittar man ingenstans en hänvisning till att det fanns ett *hertigdöme över Narva*. Varför? En anledning är säkerligen att det inte nämns i de använda källorna. Å andra sidan beror det på begränsat urval av använda källor. Som den tredje anledningen kan man ta fram tillkortakommanden i att läsa kända källor ur ett heraldiskt perspektiv. Konkret kan man hänvisa till kartan av Anders Bure från 1667 NOVA ET ACCURAT ORBIS ARCTOI TABULA GEOGRAPHICA på vilken hertigdömena Estlands, Livlands och Narvas heraldiska vapen presenteras.

Det är klart att det inte räcker med ett par tre källor för att behandla det givna temat. I och med att de här hänvisade källorna härstammar från den svenska tiden, bör man också söka efter andra möjliga nya källor

Comerce Collegium

Vogtengericht

Accise

der Stadt

Narva

Ill. 11. Sigill för Narvas kommerskollegium, fogdedomstol och accisämbete.

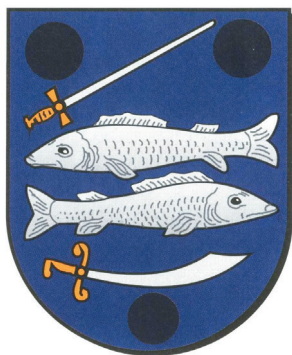
Seals for Narva Board of Trade, Bailiff Court and Excise Office.

Källa/source: Johann Christoph Brotze. Estonica, s. 59.

i Sverige. I detta fall gav den finske heraldikern Kari K. Laurila 2003 en viktig anvisning i sin artikel om Karelens heraldiska vapens historia. Visserligen stod det inte ett ord om Narvas vapensköld i artikeln men på nästan alla bilder som illustrerade artikeln kunde man identifiera "den fjärde" vapenskölden för Narva. Enligt texterna under illustrationerna använde man detta heraldiska vapen redan 1593 på kung Sigismunds vapenflagga. Samma vapensköld pryder porträtten till fursten och regenten Karl IX från 1598 tillsammans med andra svenska provinser vapensköldar. När Karl IX 1604 kröntes till Sveriges kung, framställdes Narvas vapensköld igen tillsammans med andra provinser vapensköldar på ett tjugomarksmynt som slogs för att fira denna händelse. 1606 slogs också en gyllene dukat med Karl IX:s porträtt och vapensköldar för att markera hans kröning. Narvas vapensköld saknas inte heller på två av kung Gustav II Adolfs porträtt, i det här fallet från 1617 och 1618. Samma vapensköld kan man se på den finskspråkiga bibelns titelblad från 1642 i ramen runt drottning Kristinas porträtt. Den sista källan som illustrerar Laurilas artikel, och

som avbildar Narvas heraldiska vapen, är Karl XII:s stora sigill från 1701. Namnet som anges vid vapensköldar, NARVIA, NARFVEN eller NARVA, lämnar ingen tvivel över vapnets tillhörighet.⁸

Detta betyder att Narvas vapensköld var känd och använd i regenternas *heraldiska titulatur* minst hundrasextio år tidigare än Johan Gottfried Arndt nämnde den i sin "Livländska krönika". Det var inte heller något speciellt med att den använda titelvapenskölden ritades i "Sveriges ridderskaps och adels vapenbok". Hertigdömet Narvas titelvapenskölds framställning bland svenska regenters *heraldiska titulatur* tillsammans med andra titelvapensköldar i mer än över etthundasextio år låter oss inte tveka om att det fanns en titel som *hertig över Narva*. Därmed kan det inte stämma att man använde detta heraldiska vapen i stället för Narvas stadsvapen med fiskarna som för någon anledning lär ha glömts bort för en liten tid däremellan. Narvas stadsvapen var inte bortglömt, detta bekräftas av stadsvapnet som pryder fasaden på Narvas rådhus, som byggdes redan under den svenska tiden.

Ill. 12. Narva stads vapen 1909.
Narva City Coat of Arms 1909.
Källa/source: Tiiu Oja, Eero Medijainen. Eesti vapid ja lipud, s. 26.

Ill. 13. Narva stads vapen 1937.
Narva City Coat of Arms 1937.
Källa/source: Tiiu Oja, Eero Medijainen. Eesti vapid ja lipud, s. 45.

Ill. 14. Narva stads vapen 2004.
Narva City Coat of Arms 2004.
Källa/source: A ja O Taskuteatmik. Vapid ja lipud Eesti, s. 106.

Innan man fortsätter med att behandla frågan om en hertig över Narva och därmed existensen av det möjliga hertigdömet, bör man söka svar på frågan om det var kung Sigismund som först använde sig av vapenskölden? Det är möjligt men man kan hitta en källa till i Sverige och det är möjligt att det är den äldsta bilden på hertigdömet Narvas heraldiska vapen. I Kungliga Biblioteket i Stockholm bevarar man biskop Laurentius Petris "Svenska Chrönika" (1621) och därtill hörande *vapenmanuskript D400*. På manuskriptets fem sidor har man ritat tjugonio färglagda titelvapensköldar i Sverige. På andra sidan av det femte bladet avbildar man den för oss redan kända fyrdelade skölden med borgporten, kanonkulorna och den sneda lansen. Texten under, "Narffwen", lämnar ingen tvekan över vad det är för en vapensköld. Skölden pryds med en gammal hertigkrona med pärlor på. Till skillnad från den blåa skölden avbildad på Hoyningen-Huenes telefonkatalogs titelblad har den här

vapenskölden röda fält med två gyllene kanonkulor. Det första och fjärde fältet på skölden har man av någon anledning låtit bli att måla. Den lansfana som inte blivit målad skulle antagligen visa kungens krigsfanas färger – gyllene och blå.⁹

I samband med det här manuskriptet dyker frågan om året för framställningen av manuskriptet och hertig över Narvas ursprungliga vapensköld upp. I Kungliga Biblioteket har man daterat manuskriptet till samma år som Laurentius Petris krönika.¹⁰ Svenska och finska historiker, Clara Nevéus, Bror Jacques de Wærn och Tuukka Talvio, fastlägger manuskriptets ursprung till perioden mellan 1570–1580 – det sammanfaller med de livländska krigens tid.¹¹ Det rätta svaret hittar man i manuskriptet självt och i Estlands historia. Med förutsättning att ingen territoriums vapensköld ägs eller utformas innan territoriet är besegrat, kan man vara säker på att Narvas (*Narffwen*) och med detta också Ivangorods/Ingermanlands

(*Iwanegård*)¹² heraldiska vapen utformades först efter 1581 då de båda städerna och territorierna erövrades av svenskarna. Ännu exaktare hjälp med dateringen av manuskriptet får man på det tredje bladet, där det tillsammans med Södermanlands, Västmanlands och Dalarnas vapensköldar finns en sköld med tre leopardiska lejon under vilket det står skrivet "Lifflandh".¹³ Det finns ingen tvivel om att det är det äldsta heraldiska vapnet av Estland. Namnet som står under vapenskölden kan i första blick framstå missledande, men det hänvisar till Sveriges konungs Johan III:s dåvarande titel: *över de Ester i Livland hertig*. År 1584 sammanslogs Harrien (Harjumaa), Wiek (Läänemaa), Jerwen (Järvamaa) och Wierland (Virumaa) ihop till Estland och så uppstod *hertig av Estland* i kungens titulatur. Därmed kan man datera manuskriptets verkliga framställningsdatum till 1582-1584.

De ovannämnda numismatiska, sfragistiska, piktografiska och även kartografiska källor tyder på att det fanns ett hertigdöme över Narva. Samtidigt tiger de andra mer använda och kända källorna om hertigdömet i Narva. Varför? I det här fallet kan svaret vara spekulativt.

Till skillnad från medeltiden betecknade hertigtiteln en viss suveränitet över egendomar som hörde till hertigdömet. Ännu mer – hertigdömen kunde utveckla sig till självständiga och starka stater. Från historien känner man till hertigdömena Normandie, Burgund och Österrike samt även storhertigdömet Litauen. Härskaren i ett hertigdöme kunde, men måste inte, vara släkt med den härskande monarken. Idag är Storhertigdömet Luxemburg en separat stat. Fur-

stendömen Andorra, Liechtenstein och Monaco hör till samma kategori. Sveriges utveckling och uppgång som ett konungarike sammanfaller med tidigmodern tid då hertigtiteln inte bar en så stor vikt. I Sverige visade den således egendomsförhållanden i titelländer, provinser, som hörde till kungen. Ett hertigdöme saknade sin egen administration, den ersattes med statlig guvernementregering (*ståthållare, landshövding*) med *guvernören* i spetsen.¹⁶

Utanför Sverige förknippades hertigdömet status med den lokala adelns självstyre och dess lojalitet mot kungen som *ridderskapets* herre. I Norra Estland var Estlands hertigdömes ridderskap ett av sådana. Denna bildades 1584 av fyra län. I och med att det heraldiska vapnet för Narva skapades samtidigt med vapenskölden för hertigdömet Estland kan man gissa att Johan III:s idé var att skapa ett *Narvas (Alutaguse) ridderskap* bestående av vasaller och godsherrar i tidigare Narvas och Vasknarvas fogdeförvaltning. Inte omöjligt att det var tänkt att också vasaller i Wierland (Virumaa) skulle ha hört dit. Med anledning av att ridderskapets population emellertid förblev alltför liten, och till att en stor del bodde i Reval under den tiden, sammanslogs de först med Estlands ridderskap. Under drottning Kristinas tid år 1642 förenades området runt Alutaguse både förvaltningsmässigt och kyrkligt med Ingermanland vilket var beläget på andra sidan av Narva flod. På samma sätt förenades godsherrarna och adeln här med Ingermanlands ridderskap. Nio år senare återskapade Kristina det tidigare läget.

Fram- och tillbakaflyttningen av Alutaguse (Östra Wierland) visade områdets vikt

vid Sveriges östra gräns. 1640 stödde rikskanslern Axel Oxenstierna idén att göra Narva stad till Sveriges andra huvudstad. År 1640 tillsatte man en särskild *borggreve* i Narva. Man byggde upp ett för den tiden modernt och starkt bastionssystem i Narva. I likhet med Reval fick Narva rättigheten att slå egna mynt för att förstärka och befrämja handeln. Som redan nämnt avbildades Narvas stadsvapen med konungakronan på dessa mynt. Samtidigt var skapandet av ett separat ridderskap ett problem på grund av alltför få godsherrar. På så sätt skapades aldrig något riktigt *hertigdöme Narva*. Samtidigt fortsatte kungarna att framställa Narvas heraldiska vapen krönt med en hertigkrona i den heraldiska titulaturen i hopp om att den någon gång skulle fyllas med rejält innehåll.

Varför vet då Johan Gottfried Arndt, Johann Christoph Brotze och andra historiker eller Narvas historieforskare inte någonting om detta? Svaret kunde vara att man antagligen inte visste något särskilt om titeln hertig av Narva eller dess heraldiska vapen redan under den svenska tiden. Det är möjligt att man inte heller talade om det för Peter I som erövrade Narva 1704 – i synnerhet som den erövrade staden sammanfogades med S:t Petersburgs guvernement. Alutaguse stannade kvar under Wierlandslands distrikt (*Kreis*). De författare som har skrivit om vapenskölden har haft olika önskan och möjlighet att fördjupa sig i ämnet, vilket också har sin del i det hela. Man hade varit tvungen att åka till Sverige eller S:t Petersburg dit man hade flyttat arkivet efter erövringen av staden. Nu borde vi ha svar på den frågan. Den framtida forskningen borde för-

klara motivet bakom utformningen av *hertigdömet Narvas* vapensköld och varför den användes så länge av Sveriges regenter.

Noter

- 1 Johann Gottfried Arndt. Der Liefelandische Chronik, Halle im Magdeburg 1753, sid 310.
- 2 Johann Christoph Brotze. *Estonica*, Tallinn 2006, sid 55.
- 3 Aleksander Nikitjuk. Нарвская геральдика. Нарвская Газета, nr 43 (1761), sid 3.
- 4 Johann Christoph Brotze. *Estonica*, Tallinn 2006, sid 56.
- 5 J. G. Arndt beskrev det nämnda stadsvapenet som det fjärde i sin krönika.
- 6 Det serbiska heraldiska vapnet består helt och hållet av emblemen med heraldisk mantel som symboliserar kungens furstemakt.
- 7 Johann Christoph Brotze. *Estonica*, sid 55.
- 8 Kari K Laurila. Karjalan vaakuna. Liehuvat värit, No 2 (154, 32 vsk) 2003, sid 28–44.
- 9 Kungl. Biblioteket. Manuscript D 400; I. VI:e blad, andra sidan.
- 10 Kungl. Biblioteket. Anna Hööks svar till artikelförfattarens brev från 2011-10-18.
- 11 Clara Nevéus, Bror Jacques de Wærn. *Ny Svensk Vapenbok*, Stockholm 1992, sid 34; Tuukka Talvio. *The Lion of Finland*, Helsinki 1999, sid 12.
- 12 Kungl. Biblioteket. Manuscript D 400; I. VI:e blad, andra sidan.
- 13 Kungl. Biblioteket. Manuscript D 400, I. III.
- 14 H. von Wedel. *Die Estländische Ritterschaft vornemlich zwischen 1710 und 1783*. Berlin 1935, sid 3; G. Westermann. *Baltisches historisches Ortslexikon I*, Estland. Köln, Wien 1985, sid 72.
- 15 På kartan NOVA ET ACCURAT ORBIS ARCTOI TABULA GEOGRAPHICA, ritad av Anders Bure 1667, har man avbildat Estland ovanför Harrien (Harjumaa) med tre leopardiska lejon, och Narva (*Alentake*) ovanför Wierland (Virumaa) med en fyrdelad sköld.
- 16 Marcus Junkelmann. Gustav Adolf, Tallinn 1997, sid 130, 131.

Heraldica varia

Ny norsk straffelov med endringer for offentlige våpen, flere andre kjennetegn og symboler

Av Hans Cappelen

Endelig ble det i juni 2015 bestemt at Norges nye straffelov trer i kraft den 1. oktober 2015. Forberedelsene av loven har tatt mange år og den ble vedtatt allerede i 2005. Fra den gamle straffeloven til den nye loven er det foretatt mange endringer i bestemmelser om offentlige våpen, andre kjennetegn og symboler. Noe av den strafferettslige beskyttelsen er blitt styrket gjennom disse endringene, men noe er også blitt fjernet.

Straff for misbruk av offentlige våpen og internasjonale kjennetegn

Den nye straffeloven¹ har fortsatt et straffebelagt forbud mot misbruk av norske og utenlandske offentlige våpen. Den gamle straffeloven § 328 fra 1926 er blitt delt i to: De offentlige våpnene har sin rettsbeskyttelse i § 165, mens de internasjonale kjennetegnene har sin egen paragraf i § 166.

Samtidig er det innført hardere strafferammer for misbruk av våpnene og kjennetegnene. Den gamle § 328 har en ramme på

bot og fengsel inntil 3 måneder. Dette er økt til bot og fengsel i inntil 6 måneder i de nye §§165 og 166. Dermed kan vi si at rettsbeskyttelsen er styrket, men årsaken er likevel bare at dette inngår i den generelle revisjonen av strafferammene i loven.

Hvem det er som kan bli straffet for bruk av offentlige våpen, står i den nye straffeloven § 165 bokstav b. Den som kan bli straffet, er den som *uhjemlet bruker et norsk eller utenlandsk offentlig våpen, merke eller segl eller noe som lett kan forveksles med slike*.

Forbudet mot "uhjemlet bruk" går igjen fra den gamle § 328 nr 4 (som har ordene "uheimlet bruker"). Men det er noe annet i den nye § 165 som er blitt litt forenklet, og det kan trolig innebære at forbudet i loven er blitt utvidet. Denne forenklingen består av visse ord i bisetningen som inneholder regelen om forveksling med offentlig våpen, merke eller segl. I bisetningen står det i § 165 et forbud mot uhjemlet bruk av "noe som lett kan forveksles". Her står bare det helt generelle ordet "noe", uten tillegg av hva dette "noe" er eller kan være. Dermed er det

Gjøvik

Elverum

Hjartdal

Narvik

Noen norske kommunevåpen med enkle figurer.
Some Norwegian municipal arms with simple charges.

mye som lett kan bli forvekslet med offentlig våpen, merke eller segl. Vi kan her tenke oss en bruk av flere typer bilder og figurer enn bare våpen, merker eller segl. Ordlyden i den gamle § 328 nr 4 har begrenset dette "noe" som kan forveksles, til bare å være "noe våpen, merke eller segl som lett kan forveksles med slike." Bisetningens presiseringer til at dette "noe" må være et "våpen, merke eller segl", er fjernet i den nye § 165, slik at bare ordet "noe" står igjen.

Denne lille lovendringen kan ha en betydning for norske kommunevåpen. De fleste av disse våpnene har figurer som er lette å forveksle med motiver i fotografier, tegninger og andre bilder. Kommunevåpnene har svært enkle figurer som et kors, et tre, en svane, en elg, en ugle, et anker, en ring osv. Forbudet i straffeloven § 165 vil derfor være rettet mot en viss bruk av slike motiver i fotografier, tegninger og andre bilder. Det forbudte er imidlertid selve *bruken* av motivene, nemlig når bruken gir et inntrykk av at kommunen står bak. Dessuten ligger det en begrensning i at det straffbare bare er det som "lett" kan forveksles. At det bare er ten-

kelig å forveksle noe, er altså ikke nok til å være straffbart.

Andre forbud inngår også i den nye § 165: bl.a. bruk av *uniformer og titler*. Under paragrafens bokstav a er det forbud mot "uhjemlet bruk av uniform eller på annen måte offentlig utgir seg for å ha offentlig myndighet". Paragrafens bokstav c er rettet mot uhjemlet bruk av norsk eller utenlandsk offentlig tittel. I lovens forarbeider² er uniformsforbudet modifisert litt: "Å opptre i politiuniform på en privat og lukket karnevalsfest må passere, men om man ved festens avslutning begynner å dirigere trafikken utenfor festlokalet, er den objektive grensen for det straffbare passert. Uniformsbruk mv. på en offentlig scene som ledd i en teaterforestilling o.l. vil heller ikke bli rammet av bestemmelsen."

Å bære offisielle "ærestegn", det vil si ordener, som du ikke er blitt tildelt, er straffbart i den gamle § 328. Dette forbudet er det nå slutt på i den nye straffeloven. Bruker du offisielle ordener som du ikke er blitt tildelt, så bør du bli møtt med sosiale sanksjoner, og ikke med straff, er det uttalt i lovforarbeidene.³

UN

FAO

WHO

Røde Halvmåne
Red Crescent

Noen internasjonale organisasjoners kjennetegn/merker.
Some international distinctive emblems.

Det er ikke bare offentlig våpen, merke eller segl som har en rettsbeskyttelse mot misbruk i straffeloven. Også misbruk av flere *internasjonale kjennetegn* blir rammet av både den gamle og den nye straffeloven. Vi har her kjennetegnene til bl.a. FN med underorganisasjoner, og organisasjonen Røde Kors og Røde Halvmåne.

Den nye § 166 har overskriften *Misbruk av internasjonalt kjennetegn*, men bruker i lovteksten ordene "kjennetegn" og "merke" med omtrent samme betydning. De straffbare handlingene er listet opp slik i paragrafen:

- a) offentlig bruker en anerkjent eller i innland eller utland alminnelig brukt betegnelse på en internasjonal organisasjon, eller et merke eller segl som nyttes av en internasjonal organisasjon som Norge er medlem av eller ved mellomfolkelig overenskomst har forpliktet seg til å verne mot slik bruk,
- b) bruker et kjennetegn eller en betegnelse som ved mellomfolkelig overenskomst som Norge er bundet av, er bestemt til bruk i samband med hjelp til sårede og syke eller vern av kulturverdier i krig, eller

- c) uhjemlet bruker en betegnelse, merke, segl eller kjennetegn som lett kan forveksles med noe som nevnt i bokstav a og b.

Her er ordbruken litt forskjellig fra vernet for offentlige våpen i § 165. Men selv om ordet "våpen" ikke er direkte nevnt i § 166, vil nok våpen inngå både i "merke" og i "kjennetegn". Et slikt våpen har vi i den internasjonale konvensjonen av 14.5.1954 om vern av kulturverdier i krig. Der har artikkel 16 og 17 bestemmelser om at kjennetegnet for slike kulturverdier nettopp er et *skjold* (shield) som er firedelt av blått og hvitt. Skjoldet er skrått firedelt og blir vanligvis gjengitt med blå og hvite (ikke sølv) felter. Skjoldet gjengis med rette sider, men med nederste skjoldkant som en stor spiss dannet av to skrå sider.

Det er også en annen forskjell mellom ordlyden i § 165 bokstav b og ordlyden i § 166 bokstav c. Som jeg skriver lenger ovenfor, så har vi i § 165 en lovendring til "noe" som lett kan forveksles med. Denne endringen er ikke med i § 166: der er det bare straffbart med bruk av "betegnelse, merke, segl eller kjennetegn som lett kan forveksles".

"The distinctive emblem" i "The Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict".

Fjernet: Krenkelser av fremmed stats flagg eller riksvåpen

Her er endringen stor: Den nye straffeloven viderefører ikke den gamle straffebestemmelsen i § 95 mot å håne et utenlandsk statsflagg eller riksvåpen. Lovgiver har tatt dette standpunktet på bakgrunn av utviklingen gjennom noen år i Norge og andre land.⁴ Hos oss har vi hatt en utvikling etter straffedommene i Høyesterett fra 1933⁵ og 1993⁶. Utviklingen viste seg i 2003 da påtalemyndigheten ikke gikk videre med saken etter at det amerikanske flagget ble brent i et TV2-program. Også i utlandet er straff for hån og skjending av flagg bortfalt etter hvert: bl.a. er bestemmelsen i den danske straffelov § 110 e lite brukt, og den svenske Brottssbalken 19 kapitlet 10 § (om skymfande av utländsk rikssymbol) ble opphevet allerede i 1970. I samme retning går en frifinnelsesdom⁷ fra 1989 i USAs høyesterett. Dommen dreier seg om hvorvidt det skulle være straff for en rent demonstrativ brenning av det amerikanske flagget, foretatt 1984 i Dallas, Texas. Gjerningsmannen ble frifunnet.

Vi ser her en utvikling fra straff til strafffrihet som har sammenheng med vernet om

ytringsfriheten (*freedom of speech*). Den er en grunnleggende menneskerettighet, bl.a. i EMK⁸ artikkel 10. En del av ytringsfriheten er at det normalt er "tillatt å uttrykke forømmelse overfor en stat eller den politiken som føres der. Slike ytringer kan gis et mangfold av uttrykk, som etter omstendighetene kan virke krenkende på den nasjonale æresfølelsen, uten at ytringene av den grunn er – eller bør være – straffbare", skrev den norske Straffelovkommisjonen i 2002.⁹ Kommisjonen foreslo derfor ikke å videreføre forbudet mot hån av flagg og våpen inn i den nye straffeloven.

Justisdepartementet var enig og skrev¹⁰ bl.a. "Med dagens verdensbilde og sikkerhetspolitiske situasjon finner departementet at en slik bestemmelse ikke er et nødvendig inngrep i ytringsfriheten og eventuelt demonstrasjonsfriheten. Respekten for utenlandske flagg og riksvåpen bør oppnås på annen måte enn ved en særskilt straffebestemmelse. Brenning eller tilsmussing av flagg kan straffes som skadeverk dersom flagget ikke tilhører gjerningspersonen eller er stilt til hans disposisjon, og det forhold at skadeverket gjelder en annen stats flagg eller riksvåpen, kan i så fall være en skjerpende omstendighet".

Opprettholdt: Straff for hatefulle ytringer

Å bruke symboler til diskriminerende eller hatefulle ytringer, er fortsatt straffbart i den nye straffeloven § 185. Her er strafferammen mye strengere enn de 6 månedene i §§ 165–166: det er bot eller fengsel inntil 3 år i § 185. Bestemmelsen er rettet mot å true eller for-

Ortodoks kors
Orthodox cross

Dobbeltørn
Double-headed eagle

Samisk flagg
Sami flag

Hammer og sigd
Hammer and sickle

Noen berømte symboler.
Some famous symbols.

håne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres

- a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse,
- b) religion eller livssyn,
- c) homofile orientering, eller
- d) nedsatte funksjonsevne.

Disse straffbare handlingene kan tenkes å bli utført gjennom å bruke sterke symboler som hakekors, latinsk kors, ortodoks kors og andre korsformer, dobbeltørn,¹¹ halvmåne,¹² heksagram,¹³ sameflag,¹⁴ "regnbueflagg",¹⁵ hammer og sigd.¹⁶ Vi kan nok også tenke oss andre flagg, fargesammensetninger og symboler for personers opprinnelse, trosretninger, livssyn og orientering.

Men straffebestemmelsen skal selvsagt ikke ramme enhver kritikk mot personer, religion eller livssyn. Det skal være tillatt å ha en "fri og åpen religions- og kulturkritikk". Det straffbare skal dermed være innenfor en grensedragning mot de "grunnleggende menneskerettigheter som menings-, ytrings- og organisasjonsfriheten".¹⁷

I tillegg til den nye straffeloven § 185, har vi et eget lovforbud fra 2013 mot trakassering i *diskrimineringsloven om etnisitet*.¹⁸ Også denne loven gir en viss adgang til å ilegge straff. Hva som er ulovlig trakassering, er presisert i loven § 9 på denne måten: "Med trakassering menes handlinger, unnlatelser eller ytringer som virker eller har til formål å virke krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende." Også her kan vi tenke oss at dette blir utført gjennom å misbruke noen av de mange internasjonale og kraftfulle symbolene for opprinnelse, trosretninger og livssyn.

Noter

- 1 LOV-2005-05-20-28: Lov om straff (straffeloven). Den gamle loven er: Almindelig borgerlig Straffelov fra 1902.
- 2 Odelstingsproposisjon (Ot. prp.) Nr. 8 (2007–2008), pkt. 12.2.4.
- 3 Ot. prp. Nr. 8 (2007–2008), pkt. 12.2.4.
- 4 Ot. prp. nr. 8 (2007–2008), pkt. 10.6.2.1.
- 5 Norsk Retstidende (Rt.) 1933 side 1132.
- 6 Rt. 1993 side 667.
- 7 Sak: Texas vs. Johnson, 491 U.S. 397 (1989).
- 8 Den europeiske menneskerettskonvensjon av 4.11.1950.

- 9 Norges offentlige utredninger (NOU) 2002:4
Ny straffelov, pkt. 10.2.
- 10 Ot. prp. nr. 8 (2007–2008), pkt. 10.6.2.4.
- 11 Bl.a. symbol for Den (østlige) ortodokse kirke
og for Russland.
- 12 Bl.a. figur i flere lands riksvåpen/statsmerker
og flagg i Midt-Østen.
- 13 Bl.a. symbol for Israel og kalt for "Davidstjerne".
- 14 LOV-1987-06-12-56: Lov om Sametinget og
andre samiske rettsforhold (sameloven) § 1-6,
og FOR-2004-05-27-1087: Forskrift om bruk av
det samiske flagget.
- 15 Også kalt for "homoflagget", "Gay pride flag"
og "LGBT pride flag".
- 16 Symbol for kommunisme, mens bare en ham-
mer er brukt av arbeiderbevegelsen i flere land.
- 17 Dette er nærmere omtalt i NOU 2002:4 Ny
straffelov, pkt. 9.6.2.
- 18 LOV-2013-06-21-60: Lov mot diskriminering
på grunn av etnisitet, religion eller livssyn.

Noen norske våpenbøker

Av Hans Cappelen

I senere tid er det blitt mer oppmerksomhet rettet mot tre gamle, norske våpenbøker. De er fra 1600- og 1700-tallene og har norske våpenskjold, mange fra middelalderen. Alle våpnene er håndtegnet, i farger og har skjoldmerker pluss hjelmtegn der de var kjent. Person- og slektsopplysninger i bøkene er riktignok ikke alltid så pålitelige, men for heraldikere er det viktigere at våpnene viser oss hvordan den norske privatheraldikken ble oppfattet på den tid.

Jeg sikter her til våpenbøkene fra Iver Hirtzholms (1635–1693), Nicolas Berghs (1664–1726) og Gerhard Schønings (1722–1780). Mens Hirtzholms og Berghs bøker er blitt profesjonelt avfotografert de senere årene, så er Schønings våpenbok blitt både fotografert og utgitt som bok i 2013, med kommentarer av Harald Nissen og Terje Bratberg.

Jeg skal ikke her komme noe særlig inn på den norske våpenboken etter dansken

Frederik Rostgaard (1671–1745). Den er malt i 1687–1688 og tilhører også gruppen av våpensamlinger fra samme tidsperiode. En liste over navn og våpen er lagt ut på Tore Vigerusts nettsted: http://www.vigerust.net/tore/adel/heraldica_uldall479.html.

Våpenavbildningene

Vi som i dag er heraldisk interesserte, kan glede oss over et rikholdig utvalg av figurer og figursammensetninger i de våpnene som står i de tre våpenbøkene. Våpnenes tinkturer har gull og sølv gjengitt som gult og hvitt eller grått. Stort sett er våpnene tegnet og malt med en erfaren hånd og med kunnskap om heraldisk stilisering, f.eks. liljer, roser og heroldsfigurer i skjold, samt vesselhorn og fuglevinger i hjelmtegn. Vi vet ikke om denne heraldiske ferdigheten var utbredt den gang, eller om ferdigheten bare var opparbeidet hos noen

ganske få. Skal vi dømme etter våpengjengivelsene, så var det her noen erfarne tegnere eller kunstmalere. Antakelig arbeidet tegnerne på oppdrag for de heraldiske samlerne bak våpenbøkene. De akademisk utdannede samlerne var neppe selv tegnere av våpnene.

Heraldisk interesse også den gang

Gjennom 1600- og 1700-tallene var det mange lærde folk som var interesserte i enkeltpersoners våpenskjold og slektsvåpen. I Danmark – med interesse også for Norge – var det særlig Ole Worm (1588–1654), Frederik Rostgaard (1671–1745), Oluf Bang, (1710–1783), Jakob Langebek (1710–1775) og Terkel Klevenfeldt (1710–1777). Dette resulterte bl.a. i det store verket *Lexicon over Adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne*. Det ble utgitt heftevis fra 1782 av Det kgl. Danske genealogiske og heraldiske Selskab, og det ble samlet i to bind, utgitt i København 1787 og 1813. Her er det våpengjengivelser for alle de omtalte familiene. Våpnene er gjengitt på plansjer, men med bare skjold og hjelmtegn uten hjelmklede, eventuelt med skjoldholdere og annet ytre utstyr der slikt inngår i våpnene. En rekke våpen kjenner vi igjen i de norske våpenbøkene, f.eks. Berg og Teiste.

Leksikonet ble oppdatert, supplert og korrigeret av Anders Thiset og P.L. Wittrup i *Nyt dansk Adelslexikon*, København 1904. Våpnene er blasonert, men ikke avbildet. Nye tegninger av alle adelsvåpnene kom imidlertid i H. Storck: *Dansk Vaabenbog*, København 1910. De strenge adelshistorikerne Thiset og Wittrup utelot rangspersoner og innvandrere

som de mente ikke tilhørte, formelt sett, kategorien dansk-norsk adel, bl.a. Arnold, Berg, Cicignon og Coucheron. Thiset og Wittrup utelot også en del våpenskjold og personalia fra norsk middelalder, bl.a. Blix og Paus. Men det var ikke lenger så veldig viktig, for i tiden mellom de to leksikonene hadde det i Norge begynt å komme ut et rent norsk heraldisk materiale: *Norske Sigiller fra Middelalderen* ved H.J. Huitfeldt-Kaas m.fl.

Iver Hirtzholms våpenbok

Den er samlet av juristen Iver Hirtzholm (død 1693). Han var opprinnelig en danske, men ble gift og slo seg ned i Norge der han ble dommer (assessor) i Overhoffretten. Han fikk samlet inn 211 gamle norske våpenskjold til sin bok, men skriver ikke alltid i boken hvor det er han har opplysningene om våpnene fra. Hans våpenbok er nå i sin helhet blitt fotografert og gjort tilgjengelig for alle. I dag er den på internett i det norske Nasjonalbiblioteket med lenke her: <http://www.nb.no/nbsok/nb/50554242791a4c8ff12fba477f243d16.nbdigital?lang=no>

Hirtzholms våpenbok har tittelen *Insignia quædam virorum illustrium in Norvegia quodam habitantium*, og ligger også på Wikimedia Commons, med lenke her: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Insignia_quædam_virorum_illustrum_in_Norvegia_quodam_habitantium?uselang=nb

På Wikimedia Commons er også mange av våpnene skilt ut og avbildet enkeltvis. I våpenboken er det tre eller flere våpen på hver side. Våpnene er nummererte og har en kort håndskreven tekst gjengitt på sider ved

Arnolds våpen fra Lexicon over Adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne.

Cort Adellers våpen i H. Storck: Dansk Vaaben-bog.

siden av sidene med våpnene. Tegningene har skjold, hjelm og hjelmtegn uten hjelmklede. Der hvor Hirtzholm bare kjente skjoldmerkene, er våpnene gjengitt med skjold og hjelm uten hjelmtegn.

En liste over våpnene og våpeninneha-verne er gjengitt på Tore Vigerusts nettside, med lenke her: http://www.vigerust.net/tore/adel/heraldica_ubo597.html

Nicolas Berghs våpenbok

Også Nicolas Bergh (død 1726) var jurist og interessert i våpenskjold. Han var født i Skien, bodde i Moss, var lagmann og dommer i Overhoffretten. Vi vet ikke om han kjente til Iver Hirtzholms våpenbok.

I motsetning til Hirtzholm har Bergh bare tatt med "Mine Forfædris og Paarørendis Waabener" i våpenboken som han har datert Moss den 16. september 1712. Det er ikke mer enn 23 våpenskjold i Nicolas Berghs våpen-

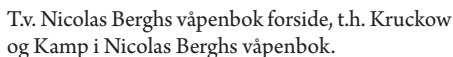

Skaktavl i Hirtzholms våpenbok.

bok, og de er knyttet sammen med enkelte slekts- og personopplysninger. Noen av slektsopplysningene har han hentet fra et manuskript etter oldefaren, kanniken Claus Berg (død 1614) i Oslo. Manuskriptet er trykt som "Claus Bergs Beretning om sin Fæderne-Herkomst", *Danske Magazin*, 1. bind, København 1745 s. 23–28.

Av våpnene i Nicolas Berghs våpenbok er omtrent halvdelen fra slektskretsen rundt den berømte admiralen Christoffer Trondsen "Rustung" (død 1565). Bergh skal stamme fra en av døtrene, men jeg vet ikke om kjennskapen til alle disse våpenskjoldene med sine fulle tinkturer, ble bevart hos etterkommerne.

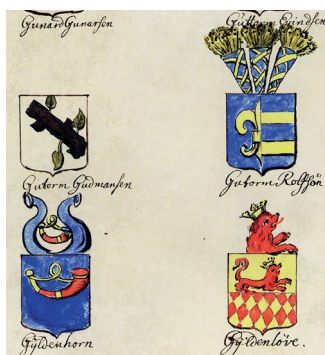
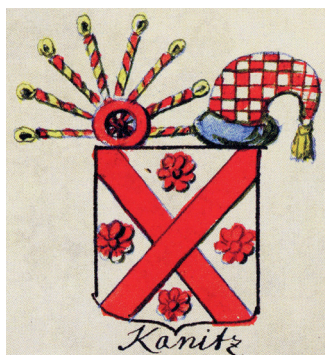
Viktige deler av våpenboken er trykt, og med en god del kommentarer, i H. Krog Steffens' bok *Slægten Aall*, Kristiania 1908, side 76–117. Dessuten fikk bl.a. boksamleren Carl Deichman tatt avskrifter og avtegninger av den.

Slektsforskeren S. H. Finne-Grønn var skeptisk til Berghs opplysninger og karakteriserer ham som ”den i heraldik og genealogi høist upaalidelige lagmand” (i *Norsk Personhistorisk Tidsskrift*, Bind III, Oslo 1926, side 252–253).

Den berømte historikeren Gerhard Schøning (død 1780) samlet hele 268 våpenskjold fra personer og slekter. Hans våpenbok er trykt og utgitt i 2013 av Harald Nissen og Terje Bratberg med tittelen: *Schønings våpenbok – Gamle Norske Adel Efter et gammelt*

Nissen og Bratberg skriver ikke noe om Hallvard Trættebergs store bok *Borg i segl*,

T.v. Kanitz og t.h. Gutorm Gudmandsen, Gutorm Rolfson, Gyldenhorn og Gyldenløve fra Gerhard Schønings våpenbok.

mynt og våpen (Oslo 1967). Den burde ha vært referert bl.a. under den lange omtalen de har på side 224–225 av jarlen Alv Erlingsson personlig. Omtalen er ved det våpenet som Schønning og Hirtzholm begge feilaktig gjengir for jarlen. Trætteberg drøfter i sin bok både segl og mulige våpen for Alv Erlingsson. I tillegg har Trættebergs bok flere tegninger og omtaler av norske personvåpen fra middelalderen.

Schønning hentet opplysninger også fra andre kilder enn Hirtzholms våpenbok. Et eksempel er omtalen av våpenet som han påstår er fra den norske sagahelten Gregorius Dagsson (død 1161). Våpen og omtale av Gregorius er i den trykte boken side 80–81 og 164–165, med en lang omtale av Gregorius på side 251–252. Schønings påstand om Gregorius skulle hatt et våpen, noe som ville ha vært et av Norges første personvåpen, er ikke vurdert nærmere av Nissen og Bratberg. Påstanden er ikke bekreftet i kilder fra middelalderen og i Hirtzholms våpenbok har våpenet nr 102 uten noen tekst. Rostgaards våpenbok har ikke våpenet, men det er kommet med i det første adelsleksikonet. Der er våpenet med navnet "Dagson" og en påstand

om at det tilhørte "Orm Dagson som faldt med Kong Ingi Baardsen 1138." Med rettelse til fornnavnet Gregorius, står lignende opplysninger også i et håndskrift fra dansken Oluf Bang (død 1783) ("Ole Bang"): *En gammel fortegnelse på den norske adel*. Håndskriftet finnes i Rigsarkivet, København, og en navneliste, med bl.a. Gregorius, er lagt ut på Vigerusts nettsider her: http://www.vigerust.net/tore/adel/heraldica_olebang.html

Videre arbeid med våpenbøkene?

Det ligger mange muligheter i at våpenbøkene nå er gjort mer lett tilgjengelige enn tidligere. Innholdet i de gamle våpenskjoldene fortjener å bli gjenstand for flere, nærmere undersøkelser og sammenligninger – ikke minst fra en heraldisk synsvinkel. Kanskje er det også mulig å finne ut mer om hvordan bøkene ble til, og om hva slags heraldiske miljøer samlerne og tegnerne befant seg i. For genealogene gjenstår mange oppgaver med å undersøke holdbarheten av opplysningene om personer og slektskapsforhold.

Heraldisk litteratur siden sidst

Johanniter-riddervåbener fra Sonnenburg

Hans von Gaffron und Oberstradam: *The Collection of Knightly Arms of The Knights of Justice of the Bailiwick of Brandenburg (Chivalric Order of Saint John of the Hospital at Jerusalem)*. Book 1, A-G (Knightly Arm [sic!] No. 1 to 331 Photographs from the exhibition at The Swedish History Museum October 3 to December 1 1991. Stockholm: GGO Media. 341 s., inkl. 331 farveillustrationer. ISBN 978-91-982375-0-4. 350 svenske kroner, inkl. moms.

Fra senest 1600-tallet og frem til Det Tredje Riges tid var kirken og slottet i Sonnenburg i Brandenburg (nu Ślōńsk i det vestlige Polen, mindre end 100 kilometer fra Berlin) et heraldisk prægnant hovedkvarter for "det brandenborgske balivat" af Johanniterordenen – altså den protestantiske ordensgren af den middelalderlige Hospitalsorden, der med reformationen var blevet adskilt fra den romersk-katolske hovedgren på Malta, i dag kendt som Malteserordenen.

Den såkaldte "Herrenmeister" (siden 1600-tallet næsten altid et medlem af fyrstehuset Hohenzollern) havde slottet som residens, og gennem tre århundreder fik hver ny ridder (fra 1852-53: retsridder) ridderslaget i kirken og dernæst sit våben malet på en

træplade og ophængt på stedet – som regel udført i tidens bedste heraldiske kvalitet (som den nu må have været på tidspunktet). Med Sovjetunionens okkupering 1945-46 og den efterfølgende ulovlige anneksion af østtyske områder, blev Ordenen imidlertid fortrængt fra Sonnenburg og andre besiddelser i regionen, og på et tidspunkt mellem da og 1986 forsvandt den store samling på i alt ca. 1.300 våbenplader fra stedet, uvist præcis hvordan. Senere dukkede 1.140 af våbenpladerne op i Sverige, hvor de blev udstillet i 1991 ("Riddarvapnen från Sonnenburg – ett återfunnet krigsbyte") – for derefter at blive splittet i stumper og stykker og solgt til højre og venstre. I nogle tilfælde er våbenpladerne endt hos de familier, hvis våben de bærer. I mange andre tilfælde er de blevet foræret eller tilbudt til Johanniterordenen, der i dag har en række ophængt i hovedkvarteret i Berlin og på Ordenens historiske ejendomme i Tyskland, ligesom enkelte nu findes i kirken i Ślōńsk (det tidligere Sonnenburg).

Heldigvis blev samlingen affotograferet, og allerede i forbindelse med 1991-udstillingen udkom en bog med en række af disse gengivet, med bidrag af bl.a. Heraldisk Selskabs mangeårige styrelsesmedlem Tom Bergroth. Hans von Gaffron und Oberstradam, svensker med tyske rødder, har på eget initiativ påtaget sig den beundringsværdige

Særligt for danske læsere er der i dette bind i megen interessant heraldik og personalia – med våbenplader for medlemmer af adelsfamilier som Arenstorff, Barnekow, Barner, Baudissin, Bernstorff, Bertouch, Brockdorff-Ahlefeldt, Buchwald, Bülow, Dewitz, Dohna, Gans zu Putlitz, Gersdorff m.fl.

og vigtige opgave at få udgivet fotografierne af alle de i sin tid udstillede våbenplader. Nu er det første af i alt fire planlagte bind med 1.140 våbener udkommet – hér med en kort indledning og derefter med 331 våbener ordnet alfabetisk efter efternavn, med en næsten helsides gengivelse af den enkelte våbenplade og nedenunder navn og meget kortfattede biografiske oplysninger om den enkelte ridder. Bogen indeholder også en fire siders liste med udvalgte, anvendte tyske udtryk og tilhørende engelske forklaringer. Dét initiativ fortjener udgiveren stor ros for:

Det er en heraldisk, kunstnerisk, genealogisk og personalhistorisk vigtig samling. Desværre er den konkrete udførelse langt fra noget at råbe hurra for. For at tage det vigtigste først, når det gælder et værk som dette: Illustrationerne er langt fra skarpe. Om det skyldes de originale affotograferinger, eller den efterfølgende reproduktion, kan denne anmelder ikke sige, men gode er de i hvert fald ikke: Mens mange billeder er acceptable, er en væsentlig andel uskarpe og "uldne" i konturerne. I et enkelt tilfælde har man ovenikøbet helt spejlvendt gengivelsen af en

våbenplade (s. 70) – hvilket burde have været opdaget, ikke kun fordi det var selveste prøjsisk generalfeltmarskal, tysk rigspræsident og Johanniter-æreskommendator Paul von Hindenburgs, men også og især fordi teksten tydeligvis er spejlvendt.

Man kunne for de læsere, der ikke allerede er bekendte med Johanniterordenens historie, have ønsket sig en introduktion til denne, samt noget om Ordenens heraldiske traditioner, herunder brugen af ordensinsignier og ordenskors i eller bag skjoldet. Værkets tekstdelen er kortfattede men kunne ikke desto mindre have haft brug for en korrekturlæsning: Det anvendte engelske bærer kraftigt præg af ikke at være forfatterens modersmål, ofte med et tydeligt svensk islæt, og med brug af meget særegne staveformer (f.eks. konsekvent "Knightly Arms" med store forbogstaver). Noget er blot sjusk og småfejl, andet er grammatisk, men noget er deciderede misforståelser – samlet set alt for mange fejl til ikke at skæmme. F.eks. er "Großherzog" oversat til engelsk som "Grand duc" og "Herzog" som "Duc". "Kommendator" skrives som "Commendator" (hvilket man da også undertiden gjorde), men oversættes som det ikke-eksisterende "Commendary". De særegne tyske titler "Burggraf" og "Landgraf" oversættes begge som "Marquis", hvilket er både forkert og meningsløst. Den nederlandske adelstitel "Jonkheer" skrives som "Junkheer" og oversættes som "Baron". Den tyske forkortelse "a.D." bliver forklaret som "am Dienst" og oversat til engelsk som "at service", hvor det retteligen er det stik modsatte, nemlig "Außer Dienst" (udenfor tjeneste). Et medlem af den ubetitlede adelsslægt Gutzmerow bliver helt ud af det blå tillagt titlen

"Prinz" (s. 331) – formodentlig en misforståelse baseret i, at han var arveligt medlem af det prøjsiske overhus. Sådan kunne man beklageligvis blive ved.

Selvom værket har sparsomt med egentlig tekst, har nogle misforståelser desværre sneget sig meningsforstyrrende ind. F.eks. anføres der systematisk for alle riddere "RR" som forkortelse for "Rechtsritter" (retsridder). Men denne grad indførtes først, sammen med den lavere grad, "Ehrenritter" (æresridder), ved reorganiseringen af det Brandenborgske Balivat i 1852–53; indtil da havde der kun været én klasse, riddere. Det er derfor ganske anakronistisk at anføre denne forkortelse ved personer optaget før 1852–53.

Man skal passe på med ikke at kritisere ethvert initiativ ihjel: Dette tidsskrifts første redaktør, den navnkundige heraldiker Sven Tito Achen (1922–1986), havde som valgprog "Ikke fuldkommen, men udkommen". Småfejl og mangler skal således ikke aldeles overskygge, at der er tale om et heraldisk, ordenshistorisk og genealogisk overflødighedshorn. Særligt for danske læsere er der i dette bind i megen interessant heraldik og personalia – med våbenplader for medlemmer af adelsfamilier som Arenstorff, Barnekow, Barner, Baudissin, Bernstorff, Bertouch, Brockdorff-Ahlefeldt, Buchwald, Bülow, Dewitz, Dohna, Gans zu Putlitz, Gersdorff m.fl. Med det in mente kan vi glæde os over, at heraldikken i den opløste Sonnenburg-samling nu kommer ud til en bredere kreds – og håbe på, at de næste tre bind i værket bliver bedre udført.

Peter Kurrild-Klitgaard

Bumerker i Himmerland

Ole Færch: *Himmerlands bomærker*. Slægtens Forlag, Viborg, i samarbejde med Heraldisk Selskab. 2015. 160 sider. DK 120,-. ISBN 978-87-90331-49-8. Boken bestilles hos Bo Møller via SHS' hjemmeside.

Med glede konstaterer vi at bumerkene også ble brukt av mange bønder i danske Himmerland, det vil si området fra Limfjorden til Mariager Fjord og fra Kattegat i øst til Løgstør i vest. I Norge har vi store mengder bumerker fra bønder over hele landet, men vi har ikke sett tilsvarende mengder i Danmark. Den nye boken er derfor kjærkommen og viser at det kan være mange danske bumerker som venter på å bli publisert. For oss i Norge er det viktig å få se flere danske bumerker, bl.a. fordi så mange norske bumerkefigurer kan ha former som er like de vi finner i andre land. Og da står Danmark oss nær på grunn av den lange unionstiden og den danske innflytelsen i Norge.

Bumerkeseglene presenteres på en ny måte i denne rikt illustrerte boken. Vi merker at forfatteren er ingeniør med sans for teknikk, og boken gir oss ikke bare den tradisjonelle, historiske tilnærmingen. Dette gir interessante resultater, men får oss også til å reise spørsmål ved både det vi ser og det vi ikke får se. Med prisverdig åpenhet beskriver forfatteren hvordan han teknisk har utført forenklingene, hva som er utelatt og hvordan han har valgt å tolke seglene.

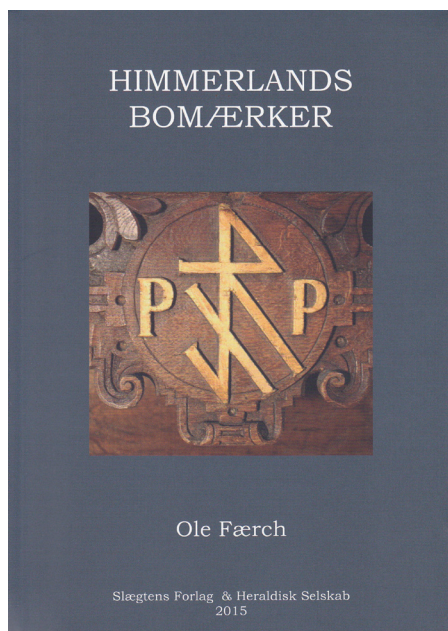
Forfatteren velger å gjengi de gamle bumerkeseglene avtegnet med figurene i sterkt forenklet stil, databehandlet, omgitt av maskintrykte bokstaver og av omrisset til

seglflaten. Dette er i motsetning til seglfotografier slik som i bl.a. *Magtens besegling*. Forfatteren gjengir bumerkene mer på linje med Allan Tønnesens *Helsingørs bomærker* og flere norske bøker. I disse bøkene står bumerkene også fritt, men uten den markeringen av seglflaten som den nye boken har. Slike forenklinger kan være et problem for de rene historikere, men er interessant for oss som er opptatt av bumerkefigurenes utbredelse, deres mange former og typer. Noe kortfattet, men svært oversiktlig og informativt, har boken egne og viktige kapitler om: beseglingen, seglstampene (signetene), seglstikkere (gravører), seglenes karakteristika, merkenes (figurenes) hyppighet og med statistikk, "slektstroskap" (slektskap mellom segleierne), personer med forskjellige segl gjennom tidene, prestesegl og bumerker, samt kvinners bumerker.

Som alle som har arbeidet med bumerker, kommer forfatteren opp i to vanskelige problemstillinger: (1) hvor mange forskjellige former for figurer skal vi ta med under karakteristikken "bumerker", og (2) hvordan skal vi mest mulig entydig kunne inndeले bumerkefigurene etter typer?

Disse to spørsmålene kan det skrives svært mye om og de er ikke alltid helt lette å besvare. Forfatteren viser i boken at han er klar over dette. Vi ser det bl.a. i hans presentasjon av bumerkene, så som ved at boken også har avsnitt med former for symboler, initialer og monogram, samt "gjenstandsbumerker".

Noe mer diskutabelt er at forfatteren, i stedet for en inndeling av bumerkene i en ren kronologisk og/eller geografisk rekkefølge, har valgt å gjengi bumerkene inndelt i et nokså begrenset antall figurtyper. Et

hovedproblem er at disse figurtypene lett overlapper hverandre, når en bumerkefigur er satt sammen av flere figurer, slik så mange av dem jo er. Dermed kan du finne f.eks. "kroktype" (norsk "hake") både som egen type og under typene hakekors, andreakors og monogram. Noe tilsvarende gjelder "korstype" og de mange figurer under andre typer som er krysslagte og med korslignende former. Den som vil finne bumerker med bestemte figurer, bør derfor gå gjennom alle bumerkene i boken, og ikke bare lete under en av de typeinndelingene som er benyttet der.

Forfatteren tar med en gjenganger fra en del litteratur om bumerker, nemlig at firetallstypen kan kalles "merkurstav", selv om likheten ikke er stor. Det påstås at firetallstypen derfor er mye brukt av kjøpmenn som et slags handelssymbol (boken side 26) og

som en hentydning til guden Merkur. Jeg stiller meg skeptisk til dette, bl.a. fordi betegnelsen "merkurstav" kom først sent på 1800-tallet, og fordi vi i Norge ikke ser noe særlig til firetallstypen som et handelssymbol eller lignende.

Disse kommentarene må ikke overskygge at jeg mener at dette er en verdifull og nyttig bok for alle med generell interesse for bumerker, og da altså ikke bare for personer med tilknytning til Himmerland og Danmark.

Hans Cappelen

Dobbeltørnen i fortid og samtid

David F. Phillips: *The Double Eagle*. The Flag Heritage Foundation Monograph and Translation Series Publication no 4. Flag Heritage Foundation, San Francisco 2014. ISBN 978-1-4507-2430-2 160 sider gjennom-illustrert, USD 20 + porto.

David F Phillips har tatt for seg et av de svært velkjente og berømte heraldiske symboler som vi møter en rekke ganger gjennom historien og som idag bl.a. finnes i det russiske, serbiske, montenegrinske og albanske statsvåpen. Forfatteren tar for seg dobbeltørnens opphav i den nære orient og hvordan dette heraldiske symbolet har spredt seg utover Europa. Studien, som forfatteren selv omtaler foreliggende verk som, er et nyttig verktøy for den som ønsker å sette seg inn i utviklingen av dobbeltørnen som symbol innen heraldikken. Forfatteren henter mange eksempler fra svært forskjellige kilder og det er interessant å se bruken av numismatikk

som en hjelpevitenskap til heraldikken. Det hadde vært ønskelig med en mer dyptgående behandling av flere av temaene, men dette er en studie og ikke en avhandling – og det sies også klart i forordet. De fleste illustrasjonene er samlet i en avsluttende avdeling i boken etterfulgt av henvisninger til kilder til illustrasjonene. Litteraturfortegnelse og kilder forøvrig er systematisert inn i fotnoter i den løpende teksten, noe som gjør det veldig uoversiktlig når man ønsker å se hvilke kilder som har vært benyttet. For oversiktens skyld hadde det vært bedre om litteraturhenvisningene hadde vært samlet i en egen registerdel. Selv i word er det mulig, selv om man må gjøre noen tilpasninger. Boken er likevel nyttig som en oversikt og mulighet for å finne referanser til nyttig informasjon om dobbeltørnen. Ved siden av manglende litteraturfortegnelse er det billedkvaliteten som trekker mest ned ved boken. En rekke av tegningene foreligger nok kun i sort/hvitt og det er greit nok, imidlertid er det et antall illustrasjoner som nokså åpenbart har vært i farver og som gjør seg heller dårlig i sort/hvitt. En satsning på farvetrykk og billedkvalitet hadde hevet inntrykket av boken.

Kaare Seeberg Sidselrud

Heraldik från Shakespeares tid

Nigel Ramsay (red.): *Heralds and Heraldry in Shakespeare's England*, Shaun Tyas, Donington 2014, x + 342 s., ISBN 978-1-907730-35-1, illustrerad i färg, £ 40.

I det sena 1500-talets och tidiga 1600-talets England hade heraldiken stor betydelse för

att markera ära och social status. Tidsperioden har nu blivit föremål för gedigen forskning, som har presenterats i antologin *Heralds and Heraldry in Shakespeare's England*. Bidragsgivarna är historiker, rättshistoriker, konst- och litteraturhistoriker och härolder. Ämnena omfattar bl.a. periodens härolder och konflikterna dem emellan, visitationerna där härolderna granskade vem som hade rätt till vilket vapen, det heraldiska begravningsceremonielet, heraldikens närvaro i rättsprocesserna, i arkitekturen och i porträttkonsten. Sammantaget ges en fyllig bild av heraldikens närvaro i det sena 1500-talets och tidiga 1600-talets engelska samhälle. "Shakespeare's England" är inte bara en tidsangivelse: Shakespeares vapen diskuteras, men också hans användande av heraldiken i pjäserna. Ur Hamlet citeras t.ex.:

- The rugged Pyrrhus, he whose sable arms,
- Black as his purpose, did the night resemble.

Det är en text som man förstår fullt ut om man vet att ordet *sable* är den heraldiska termen för svart.

Verket är vackert utformat, rikt illustrerat i färg och försett med en utförlig notapparat. Det är en glädje att ta del av det, även om det kräver att intresset för heraldik är på akademisk nivå. Det uppmanar och oppmuntrar till heraldisk forskning avseende andra platser och tidsepoker. Av särskilt intresse beträffande 1500- och 1600-talen är att heraldiken hade en sådan betydelse att den nu ger möjlighet att bygga broar mellan akademiska discipliner, inte bara i England.

Martin Sunnqvist

Per Hougaard

1940–2015

Per Hougaard var student fra Frederiksberg Gymnasium 1959. I 1963 blev han tandlæge, i hvilket kald han virkede stort set resten af sit liv, de sidste mange år som indehaver af klinikken.

Per Hougaard levede helst ubemærket. Han afslog bestyrelsesposter, og den eneste "officielle" post inden for Heraldisk Selskabs rammer han kom til at beklæde var sammen med Erik Lindberg at lede selskabets daværende Københavnsafdelings foredragsaktiviteter ca. 1960–70.

Jeg husker en samtale jeg havde med Hougaard på den tid. Han foreslog mig at holde et foredrag i Københavnsafdelingen

om en bog jeg netop havde fået udgivet, "Helsingørs bomærker", hvori jeg flygtigt omtaler tidlige runeforskere som Ole Worm og Finn Magnusen. Han spurgte mig om det ikke havde været en stor oplevelse at beskæftige mig med disse fortidens lærde mænd. Det er senere gået op for mig at Worm, Magnusen og andre lignende vidt favnende lærde må have stået for Hougaard som idealer.

Symbolikken, især den der er knyttet til guldhorn, elefanter og pyramider, var hans hovedinteresse, og herom vidner de lange og lærde artikler som han lejlighedsvist skrev til Heraldisk Tidsskrift, ofte som opfølgning

af foredrag han havde holdt i Københavns-afdelingen: *Om Anders Sørensen Vedels mærke* (1967), *En heraldisk guldhornsafbildning fra 1679* (1970), *Fortidsdyrkelse og nationalkamp i nogle danske våbener* (1978), *Den danske elefant. Dens baggrund, betydning og brug* (1981) samt *Dansk pyramide- og obelisk-symbolik. Med et bidrag til tolkning af Rundetårn* (1984).

Flere af hans foredrag om heraldisk symbolik blev aldrig publiceret, men ligger endnu som håndskrevne manuskripter.

Men Per Hougaards interessefelt spændte videre. Han var medlem af Dansk bibliofilklub og skrev flere interessante artikler til klubbens tidsskrift. Hans egen samling af bibliofile værker var imponerende. Endelig fortjener et hjørne af bibliofilien særlig omtale: de ellers ringeagtede knaldromaner, som han skrev flere spændende (i flere betydninger af ordet) artikler om til Det kongelige Biblioteks tidsskrift *Magasin* (1996 og 1997). Hans formentlig sidste artikel blev trykt i et lille hefte udgivet 2011 af Dansk Bibliofil-Klub og havde titlen *Fra de lærde århundreder*. Hermed kan man sige at ringen er sluttet.

Men Per Hougaard var også en munter mand med sans for tilværelsens mere absurde sider. Herom vidner hans lille artikel om *"Monoklen – et 'adelsmærke'"* (HT 1992), der beskæftiger sig med både det snobberi

og den elegance der er forbundet med dette egentlig enkle læseredskab.

Jeg havde ofte fornøjelsen af følges med Hougaard hjem fra foredrag, hvor vi udvekslede synspunkter om stort og småt, selvfølgelig mest om heraldik. Bl.a. talte vi om det store skridt det ville være selv at antage et våben. Vi gjorde det begge, om end på et sent tidspunkt. Hougaards våben er indeholdt i det *ex libris*, der blev udført af kunstneren Lars Rasmussen op til Hougaards 60-års fødselsdag. Med sin inddragelse af de to guldhorn fra Gallehus, et af Hougaards foretrukne emner, er det udtryk for hans kærlighed til den nationale fortid og slutter sig til våbener antaget af runeforskeren Ludvig Wimmer og andre af fortidens lærde.

For lærd var Per Hougaard. Da jeg en gang skulle beskrive komponisten J.P.E. Hartmanns skydeskivemotiv som medlem af Det kongelige københavnske Skydeselskab og Danske broderskab stod jeg over for den opgave at skulle bestemme et latinsk valgsprog. Jeg antog at det stammede fra Horats, men kunne ikke finde det. Jeg spurgte Per Hougaard som den der mest sandsynligt ville kunne knække nødden. Og det kunne han!

Vi vil mindes ham som vidende, venlig og meget hjælpsom heraldisk ven.

Allan Tønnesen

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i ét eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 ½ linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). *Referencer og litteratur* samles efter artiklen eller indsættes evt. i *Noter*. Egentlige artikler skal være forsynet med et *abstract* på engelsk. Normalt skal dette være på 100–200 ord – ca ½ trykside. I tillæg til dette sammendrag skal der foreligge forslag til nøgleord (*keywords*), dog ikke flere end max. 5–10 ord pr. artikel.

Artikler og anmeldelser sendes elektronisk tillige med en udskrift på papir. Det digitale materiale kan om nødvendigt sendes på CD/DVD. Den elektroniske tekst leveres som Word eller RTF. Hvis tekst og billeder tilsammen har en datamængde på under 20 MB, kan det digitale materiale dog sendes som e-post. Den elektroniske tekst bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. I den elektroniske tekst må der ikke bruges automatisk orddelingsfunktion eller tabulator ved linjeskift. Der må ikke forekomme blanke linjer mellem afsnittene. Der skal bruges automatisk funktion til slutnoter. I papirudskriften kursiveres titler på bøger og tidsskrifter, der henvises til, og forfatternavn, titel og udgivelsesår og -sted anføres.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatternes navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, året på titelbladet og eventuelle ISBN/ISSN-numre. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med, at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på engelsk. Brugsret til billeder skal være afklaret af forfatter og fotograf/rettighedshaver og skal oplyses samtidig med indsendelse af manuskript med illustrationer.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt, får forfatteren som korrektur den af redaktionen bearbejdede tekst. Forfatteren kan ikke påregne at få korrektur af den satte tekst. Derefter kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig som udgiver af Heraldisk Tidsskrift retten til at publicere sammenfatninger af artiklerne på selskabets hjemmeside og i internationale forskningsdatabaser. Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig endvidere retten til at genpublicere de trykte artikler på selskabets hjemmeside under "open access" principperne efter en vis karenstid.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

FORMAND: Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, AIH, FRHistS

Tesdorpsvej 59, DK-2000 Frederiksberg, Danmark – kurrild-klitgaard@heraldik.org

NÆSTFORMAND/SEKRETÆR: Rådman, jur.dr. Martin Sunnqvist

Örjagården, Örja byväg 11 A, SE-261 51 Landskrona, Sverige – sunnqvist@heraldik.org

KASSERER: Prokurist, Ph.D. Niels Arne Dam – dam@heraldik.org

REDAKTÖR HERALDISK TIDSSKRIFT: Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, Norge – sidselrud@heraldik.org

REDAKTÖR SKANDINAVISK VAPENRULLA: Heraldisk konsulent, Kgl. våbenmaler, cand.mag. Ronny Andersen, AIH,

Amalienborg Slotsplads 7 E, DK-1257 København K, Danmark – andersen@heraldik.org

WEBREDAKTÖR: Fil.stud. Jens Christian Berlin, Sverige – berlin@heraldik.org

REDAKTÖRER ELEKTRONISK NYHEDSBREV: Ronny Andersen og cand.mag. et art. Carl-Thomas von Christiernson, Danmark – christiernson@heraldik.org

SALGSANSVARLIG: Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller

Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark – moller@heraldik.org

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH, Danmark – bartholdy@heraldik.org

Heraldisk rådgiver, fil.mag. Wilhelm Brummer, aih, Finland – brummer@heraldik.org

Ortopædkirurg, dr. med. Halldór Baldursson, Island – baldursson@heraldik.org

Førsteamanuensis, mag.art. Øystein Ekroll FSA, Norge – ekroll@heraldik.org

Ph.D. Antti Matikkala, aih, FSA, FRHistS, Finland – matikkala@heraldik.org

Universitetslektor, jur. dr. Elsa Trolle Önnerfors, Sverige – trolle-onnerfors@heraldik.org

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 112

Advokat Hans Cappelen AIH – cappelen@cappelen-krefting.no

Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard AIH, FRHistS – kurrild-klitgaard@heraldik.org

Historiker Tiit Saare – saare01@hotmail.com

Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH – kss@sidselrud.net

Rådman, jur.dr. Martin Sunnqvist – sunnqvist@heraldik.org

Steen Thomsen, datalog, cand. scient. – steen.thomsen@mail.danbbs.dk

Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen – allanalto@gmail.com

